

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

KATEDRA SLAVISTIKY

**PROSTŘEDKY VYJÁDŘENÍ JEDNOSTI – MNOHOSTI V RUSKÉM
A ČESKÉM JAZYCE**

**THE MEANS OF EXPRESSING SINGULARITY AND PLURALITY
IN RUSSIAN AND CZECH LANGUAGE**

**СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЕДИНИЧНОСТИ –
МНОЖЕСТВЕННОСТИ В РУССКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ**

VYPRACOVALA: Bc. Jana Fischerová

VEDOUCÍ PRÁCE: prof. Alla Arkhanhelska, DrSc.

2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze za pomoci pramenů uvedených v seznamu literatury a pod odborným vedením prof. Ally Arkhanhelské, DrSc.

V Olomouci dne 10. dubna 2019

Jana Fischerová

Děkuji prof. Alle Arkhanhelské, DrSc., za konzultace, cenné rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

OBSAH

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Kategorie kvantity	8
2. Kvantifikace a kvantifikátor	9
3. Substantiva	11
3.1. Formální prostředky vyjádření čísla substantiv	12
3.2. Singulár	12
3.3. Plurál	14
3.4. Singularia tantum	14
3.5. Pluralia tantum	15
3.6. Duál	16
3.7. Vyjádření množství prostřednictvím substantiv	17
3.8. Singulativa	20
3.9. Genitiv partitivní	20
4. Numeralia	21
5. Vyjádření množství slovesným dějem	23
6. Opakování výrazů.....	27
7. Frazeologismy	28
8. Slovtvorné prostředky	30
PRAKTICKÁ ČÁST	32
9. Jednost.....	32
9.1. Singulár substantiv	32
9.2. Číslovka один, jeden	33
9.3. Morfémy.....	33
9.4. Singulativa	35
9.5. „Okamžitá“ slovesa.....	36

9.6. Frazeologismy	37
10. Mnohost	38
10.1. Určitá pluralita.....	38
10.1.1. Numeralia	38
10.1.2. Morfémy	40
10.1.3. Speciální měrné jednotky	41
10.2. Neurčitá pluralita.....	42
10.2.1. Plurál substantiv.....	42
10.2.2. Neurčité číslovky a kvantitativní adverbia	43
10.2.3. Morfémy	44
10.2.4. Kvantifikující substantiva	45
10.2.5. Substantiva s významem hromadnosti.....	46
10.2.6. Substantiva vyjadřující kvantitu v přeneseném významu	52
10.2.7. „Násobená“ slovesa	59
10.2.8. Frazeologismy.....	61
ZÁVĚR.....	69
РЕЗЮМЕ.....	75
SEZNAM LITERATURY	83

ÚVOD

Diplomová práce s názvem Prostředky vyjádření jednotnosti – mnohosti v ruském a českém jazyce se bude zabývat popisem, systematizací a srovnávací analýzou jazykových prostředků, které nám v ruštině a češtině slouží pro vyjádření jednotnosti a mnohosti. Jak sám název napovídá, budu hledat všechny možné způsoby, jež se v jazycích uplatňují při vyjadřování množství.

Hlavním cílem této diplomové práce je ukázat všechny prostředky, které v sobě nesou význam jednotnosti nebo mnohosti a vytvořit co možná nejobsáhlejší škálu možností vyjádření množství. Kromě toho je mým cílem porovnat, jak se tyto prostředky uplatňují v ruštině a jak v češtině, co mají oba jazyky společného a v čem se naopak odlišují. Práce je klasicky rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Teoretická část bude dále rozčleněna na několik kapitol, každá z nich bude věnována jednomu prostředku, který v ruštině a češtině používáme pro označení množstevní charakteristiky. Postupně tak budu popisovat gramatické, lexikální a slovtvorné prostředky sloužící k vyjádření množství a podívám se i na ustálená slovní spojení. Dříve než se budu věnovat konkrétním prostředkům, zaměřím se na obecnou charakteristiku kategorie kvantity a vymezím si pojmy, které se budou v práci objevovat. Třetí kapitola bude zasvěcena substantivům. U substantiv je možné určit gramatickou kategorii čísla a díky ní protiklad jednotnosti a nejednotnosti skrze soubor tvarů jednotného a množného čísla. Zaměřím se i na ta substantiva, u nichž je soubor tvarů omezen pouze na jedno číslo – na tzv. *singularia* a *pluralia tantum* a s nimi související *singulativa*. Pozornost bude věnována i substantivům, která jsou schopna vyjádřit mnohost až v přeneseném významu prostřednictvím kontextu. Ve čtvrté kapitole se podívám na *numeralia*, jejichž základem je vyjadřování určitého množství ve funkci kvantifikátorů. Pátá kapitola se bude věnovat verbům, která jsou schopna vyjádřit jednotnost nebo naopak opakovanost slovesného děje nejen prostřednictvím frekventativ, ale také sloves pohybu. V šesté kapitole budu analyzovat vyjádření množství prostřednictvím opakování výrazů. Zajímavou by pro čtenáře mohla být kapitola sedmá, v níž se zaměřím na ustálená slovní spojení jako na jeden z prostředků vyjádření jednotnosti nebo mnohosti. Frazologismy se od ostatních prostředků odlišují tím, že množství nevyjadřují gramaticky, lexikálně ani slovtvorně, ale množství je dáno jejich celkovým významem nezávisle na významu jejich

komponentů. Na závěr teoretické části se podívám na kompozita, u nichž je množství dáno slovtvorně – morfémy. V každé kapitole se pokusím uvést vlastní příklady jako ukázkou použití jednotlivých prostředků.

Náplní praktické části bude analýza jednotlivých jazykových prostředků vyjadřujících význam jednotnosti nebo mnohosti. Na základě teoretické části se budu postupně věnovat všem nalezeným prostředkům. Teoretické myšlenky budou podloženy příklady z krásné literatury, na kterých si ukážeme, jak se prostředky uplatňují v praxi. Pro ruské příklady budu využívat literaturu v originálním jazyce, např. díla F. M. Dostojevského, M. A. Bulgakova, L. N. Tolstého a dalších. Tam, kde to jen bude možné, se zaměřím na české překlady těchto kanonických děl a porovnáím, jaké prostředky pro vyjádření množství využili autoři překladu. Nejprve se budu věnovat vyjádření jednotnosti a až poté mnohosti. Pro lepší orientaci si pluralitu rozdělím na určitou a neurčitou. U každého způsobu představím prostředky užívané v ruštině, češtině a pokusím se je porovnat. Tato práce by nám měla ukázat, jak bohatý je ruský a český jazyk, a že se nejen v cizím, nýbrž i v mateřském jazyce nemusíme omezovat pouze na číslovky či výrazy málo, mnoho, ale používat i další existující prostředky pro vyjádření množství.

TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část je rozdělena do osmi kapitol. Jako první si představíme kategorii kvantity v jazyce a její typy a také některé práce zabývající se touto problematikou. Poté se bude tato práce zabývat jednotlivými prostředky vyjádření jednotnosti a mnohosti v ruštině a češtině. Ukážeme si prostředky vyjádření určité i neurčité, přesné i nepřesné plurality. Postupně se seznámíme s možnostmi vyjádření množství prostřednictvím substantiv, numeralií, verb, opakování výrazů, frazeologismů a morfémů.

1. Kategorie kvantity

Nejprve je zapotřebí si představit kategorii kvantity v jazyce. Jedná se o logickou kategorii, která se v jazykovém plánu odráží odlišně v jednotlivých slovních druzích. Jazykové prostředky vyjadřují nespécifikovanou kvantitu, neboli neomezené děje a substance, vyjádřené především gramatickými prostředky jako je slovesný vid, číslo substantiv nebo význam pozitivu u adjektiv. Spécifikovanou kvantitu získáváme až následným omezením nespécifikované kvantity – připojením lexikálních prostředků, slovo tvorným způsobem nebo prostřednictvím ustálených slovních spojení.¹

Z lexikálně sémantického hlediska můžeme kvantitu rozdělit na trvací, rozsahovou, intenzitní a mnohostní, na níž se tato práce zaměřuje. Pro lepší představu rozdílu mezi jednotlivými typy kvantity, uvádím pár příkladů. *Trvací kvantita* značí vymezené nebo nevymezené trvání děje či substance, např. *волноваться, poležet, krátký let*. Pod *kvantitou rozsahovou* rozumíme vymezený či nevymezený rozsah hmoty látky, děje, např. *начинаться, много воды, kilogram mouky, najezdit*. *Intenzitní kvantita* je vlastní některým verbům a adjektivům, vyjadřuje se morfologicky (*черненький, vyzvánět*) nebo připojením kvantifikátorů *очень, сильно, velmi*. *Mnohostní kvantita* označuje vymezený nebo nevymezený počet jedinců, předmětů a opakovanost dějů, např. *хаживать, sedávat, tři učebnice*.²

O kategorii kvantity bylo napsáno mnoho studií a publikací. Čerpala jsem především z práce Marie Formánkové *Vyjádření kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou* (1978), která se zaměřuje na vyjadřování kvantity pomocí

¹ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjádřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 28.

² *Ibidem*, s. 31 – 32.

substantiv, adjektiv a verb. Novější pohled poskytla další česká autorka Zdeňka Nedomová v knize *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou* (2006). Nemohu nezmínit také články z časopisu Slovo a slovesnost. František Kopečný zde v roce 1953 publikoval článek *Kvantitativní přívlastek a určení míry* a čtyři roky poté zde uveřejnil svou stat' Ivan Poldauf. V článku *Vyjádřování kvantity v češtině* (1957) projevuje svůj nesouhlas s názorem Františka Kopečného ohledně jednotného vyjádření kvantity. Z českých autorů je významný také Zdeněk Hlavsa a jeho *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině* (1975).

Pro vymezení kategorie kvantity v jazyce měly velký význam také práce W. U. Dresslera, A. Erharta a V. Z. Panfilova, v kapitole zabývající se číslem substantiv uvedu jejich názory na opozici singuláru a plurálu. Problematice množství se věnovali také Baudouin de Courtenay, A. A. Reformatskij, A. V. Bondarko. Dále například V. V. Akulenko v práci *Категория количества в современных европейских языках* (1990), G. G. Kruglikova *Языковая категория квантитативности и аспекты ее изучения* (1993), A. Brandner *Способы выражения категории числа у имен существительных в русском языке* (2009) nebo E. V. Tělegina *Развитие категории количества в языке* (2013).

Poslední zmíněná práce se zabývá vznikem kategorie kvantity v jazyce. Prameny této kategorie podle E. V. Těleginové můžeme najít už v pravěku, kdy se objevovaly první snahy o vyjádření množství prostřednictvím lidského těla. Ruka znázorňovala číslovku pět, člověk v souvislosti s uvědoměním si svého vlastního já představoval číslovku jedna. V počátcích kategorie kvantity číslovky reprezentovaly konkrétní předměty, abstraktní vnímání počtu se odvodilo později. Postupně vznikaly i další číslovky a *jedna* se dostala do protikladu k ostatním číslovkám, což vedlo ke vzniku jednotného a množného čísla.³

2. Kvantifikace a kvantifikátor

Dříve než si představíme jednotlivé prostředky pro vyjádření množství, je zapotřebí vymežit pojmy, které budeme v průběhu práce používat. V předchozí kapitole jsem již představila jednotlivé druhy kvantity – mnohostní, rozsahovou, trvací a intenzitní. Kvantifikací rozumíme „vyjádření (přesného či jen přibližného) množství objektů

³ ТЕЛЕГИНА, Елена Васильевна. Развитие категории количества в языке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* [online]. 2013, 12(30), 197-200 [cit. 2019-03-07].

pomocí kvantifikátorů⁴ a kvantifikátorem je takový výraz, který udává množství objektů, o nichž se vypovídá, pro které platí daná výpověď, jsou prostředkem vyjádření specifikované kvantity.

Nový encyklopedický slovník češtiny rozděluje kvantifikátory na existenční a univerzální. Univerzální kvantifikátor ukazuje, že pro každý prvek množiny platí určité tvrzení a propozice vypovídá pravdivě o všech entitách s vlastnostmi určenými kvantifikátorem. Existenciální kvantifikátor je zaměřen na entitu, vyjadřuje existenci prvku, o němž platí určité tvrzení. Vlastnosti entity pak určuje tento kvantifikátor.⁵

Pro téma práce je rozčlenění kvantifikátorů na existenční a univerzální nedůležité. Z tohoto důvodu budu užívat pojmů prvořadý a druhořadý kvantifikátor. Pro užití kvantifikátoru je nezbytné, aby substance či příznak byli ze sémantického hlediska kvantifikace schopni.

Prvořadě kvantifikátory můžeme rozdělit na slovotvorné a lexikální. Slovotvorné prostředky nemají obecnou platnost, díky které bychom vyjádřili jednotlivé druhy kvantity u kvantifikovaných objektů. Zjednodušeně řečeno nelze použít jeden prefix či sufix pro znázornění různých druhů kvantity u substantiv a zároveň u verb, užití souvisí s jejich specifikou. Mnohostní kvantitu u slovesného děje vyjadřujeme v ruštině prostřednictvím sufixů (-*ива*-/*-ыва*-, -*ва*-, -*а*-) a prefixů (*ис*-, *об*-, *неп*-) a v češtině sufixem (-*ва*-). U substantiv nepočitatelných slouží slovotvorné prostředky k vyčlenění jednotliviny z celkové masy, např. *пылинка*.⁶

Kvantifikace prostřednictvím lexikálních prostředků není tak různorodá. Mnohostní kvantitu je tak možné vyjádřit u různých kvantifikovaných objektů stejným kvantifikátorem. Kvantifikátory počitatelných substantiv se shodují s kvantifikátory u iterativních sloves, můžeme tedy použít spojení *несколько учебников* i *несколько раз приносить*.⁷

Druhořadě kvantifikátory se uplatňují spolu s prvořadými slovotvornými i lexikálními prostředky. U slovotvorných prostředků většinou zesilují, zeslabují, či upřesňují

⁴ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 945.

⁵ *Ibidem*, s. 945.

⁶ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjádřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 101 – 103.

⁷ *Ibidem*, s. 101 – 103.

vyjádřenou kvantitu, týká se to ovšem především kvantitativní rozsahové. Pokud byl kvantifikovaný objekt obohacen o prvořadý lexikální kvantifikátor, je u něj vždy možná druhořadá kvantifikace. Nejčastěji se užívá kvantifikátoru *очень (velmi)* u všech druhů kvantitativ, např. *очень часто преподавать, несколько раз оказать*.⁸

V ruštině i češtině můžeme nalézt řadu kvantifikátorů vyjadřujících množství. Pokud bychom se zaměřili na protiklad málo – mnoho, všimneme si, že řada synonymních kvantifikátorů s výrazem *мало* není tak početná jako s *много*. Nejvýrazněji si toho můžeme povšimnout u kategorie substantiv s přeneseným významem, která je početně zastoupená, a také u frazeologismů.⁹

3. Substantiva

Substantiva patří mezi ohebné slovní druhy, označují jevy skutečnosti jako samostatná, zřetelně vyhraněná fakta. V českém i ruském jazyce je na základě vlastností substantiv možné určit kategorii čísla, rodu, životnosti. Určení pádu je dáno funkčním zapojením substantiva do základových větných struktur. Pro substantiva je relevantní především sémantický protiklad jednosti – nejednosti a určenosti – neurčenosti. V příručkách českého i ruského jazyka nalezneme rozdělení na obecná a vlastní substantiva a dále na konkrétní, abstraktní, hromadná a látková. V souvislosti s vymezením kategorie čísla je pro tuto práci nejužitečnější rozdělení na počítatelná a nepočítatelná substantiva.¹⁰

Počítatelná substantiva označují třídu objektů existujících primárně jednotlivě nebo vyskytujících se v množství se zřetelnou možností vydělení jednotlivých prvků. Skupina nepočítatelných substantiv zahrnuje objekty složené, neohrazené a jedinečné, souhrnné.¹¹ Počítatelná substantiva dovolují jednoznačnou identifikaci ohraničení objektu, který označují a jak už sám název napovídá, oplývají možností být spočítán. Nepočítatelná substantiva označují objekty, kde nám na ohraničení nezáleží, nejčastěji substance, látky.¹²

⁸ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjádřování kategorie kvantitativ u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 104 – 105.

⁹ *Ibidem*, s. 125.

¹⁰ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 29 – 31.

¹¹ *Ibidem*, s. 31.

¹² KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 1329.

Číslo podstatných jmen je gramatickou kategorií vyjadřující protiklad jednotnosti – nejednotnosti (mnohosti) a to skrze soubor tvarů jednotného a množného čísla. Tyto tvary vyjadřují kromě čísla i rod a pád. Na rozdíl od adjektiv a verb, u nichž je také možné určit kategorii čísla, substantiva vyjadřují množství samostatně, číslo je nezávislé na morfologickém čísle ostatních slovních druhů. Adjektiva a verba jsou závislá na substantivech, neboť ta jim prostřednictvím shody určují kategorii čísla.¹³

3.1. Formální prostředky vyjádření čísla substantiv

Číslo substantiv je možné vyjádřit syntetickým nebo analytickým způsobem. Někdy se využívá i supletivních forem. Hlavním prostředkem vyjádření čísla v ruském a českém jazyce je koncovka substantiv. Ta se jeví nejen ukazatelem čísla, ale zároveň i pádu a rodu, jedná se o tzv. kumulativní morfém, např. *ноезд – поезда, роза – розы, стrom – стromы, dívka – dívky, letadlo – letadla*. Kromě koncovky je dalším syntetickým prostředkem vyjádření čísla přidání, odebrání nebo alternace sufixu, např. *брат – братья, небо – небеса, англичанин – англичане, котенок – котята, сын – сыновé, раjče – раjčата*. V ruštině nejsou ojedinělé ani případy, kdy se množné číslo liší od jednotného nejen koncovkou, ale i přízvukem. V češtině je přízvuk stálý, iniciální, v ruštině pohyblivý, např. *рука – руки, озеро – озера*. Posledním syntetickým způsobem, který se objevuje v obou jazycích je alternace hlásek uvnitř slova, např. *ухо – уши, рука – рuce*. Syntetický způsob u substantiv převládá, analytických prostředků se v jazycích užívá u nesklonných substantiv, kde je pro určení čísla zapotřebí znát kontext. Na základě shody substantiva s verbem či adjektivem zjistíme, o jaké číslo se jedná, např. *черное такси – черные такси, метро закрыто – метро закрыты*. Pokud v paradigmatu jednoho substantiva máme slova s různým kořenem, mluvíme o tzv. supletivních tvarech, např. *ребенок – дети, человек – lidé*.¹⁴

3.2. Singulár

Ve světových jazycích je kategorie čísla konstituována různě, v českém i ruském jazyce je založena na opozici jednotnosti a mnohosti. Singulár označuje jednotu předmětu pojmenovaného substantivem. Formy singuláru mohou označovat i nepočítatelnost

¹³ ЛАЗАРЕВА, Олеся Викторовна. Языковые средства выражения функционально-семантической категории количественности. *Альманах современной науки и образования* [online]. 2009, 2(1), 72-78 [cit. 2019-03-07].

¹⁴ АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла, СЛОВАК, Вацлав. *Морфология современного русского языка в сопоставлении с чешским*. Оломоуц: Издательство Оломоуцкого университета, 2017, s. 44 – 45.

objektů, z toho vyplývá, že pod singulárem se skrývá nejen jedinec, či jednotlivina, ale také celý druh, třída všech jednotlivin pojmenovaná daným substantivem, např. substantivum *zopa, hora* nepředstavuje pouze jednu konkrétní horu – např. *Mount Everest*, ale všechny hory, které na světě existují. V případech, kdy singulár označuje jen jeden předmět, nejedná se o zcela určitý, jedinečný předmět, ale o blíže neurčený předmět dané třídy.¹⁵

Jednotné číslo je v protikladu k množnému považováno za mluvnickou kategorii bezpříznakovou. Marie Formánková v knize *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou* posuzuje opozici singuláru a plurálu v češtině a ruštině. Uvádí názor W. U. Dresslera, který považuje vztah mezi čísly za privativní a plurál za příznakový. M. Formánková ale souhlasí s názorem A. Erharta, který se domnívá, že jde z hlediska formálního i sémantického o ekvipolentní opozici. Zjednodušeně řečeno, podle nich se nejedná o opozici, v níž se jeden člen dvojice vyznačuje určitým příznakem, rysem a u druhého daný příznak chybí (privativní opozice), ale o protiklad, kdy oba členy dvojice obsahují příznaky na sobě nezávislé (ekvipolentní opozice).¹⁶ Jako argument uvádí A. Erhart příklad, v němž „gramatický ukazatel singuláru není neutrální co do počtu. Singulár zastupuje ve vhodném kontextu plurál a naopak, např. *У всех была шляпа на голове. У нас гости, Костя приехал.*“¹⁷

O ekvipolentní opozici singuláru a plurálu je přesvědčen i V. Z. Panfilov. Podle něj privativní opozice existuje pouze v některých neindoevropských jazycích, kde má plurál nutnou gramatickou charakteristiku. V ruštině dochází v určitých situacích k desémantizaci singulárových a plurálových tvarů. Dle jeho názoru tak jsou oba tvary prostředkem nespécifikované mnohostní kvantifikace.¹⁸

Nový encyklopedický slovník češtiny uvádí, že opozice singuláru a plurálu je sice obecně považována za privativní, ale český i ruský jazyk ne vždy splňují podmínky příznakovosti, např. singulár by měl být vyjádřen nulovým afixem a plurál afixem s fonetickou realizací – tuto podmínku nesplňují všechna substantiva, ale pouze ta patřící ke vzorům *pán, hrad, kost* a *píseň*. Objevují se také substantiva, u nichž je singulár

¹⁵ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 42.

¹⁶ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 1251.

¹⁷ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 18.

¹⁸ *Ibidem*, s. 19.

vyjádřen afixem s fonetickou realizací a plurál nulovým afixem, např. genitiv plurálu substantiv vzoru žena, město.¹⁹

3.3. Plurál

Plurál primárně označuje mnohost předmětů, blíže nespecifikované množství předmětů. Tvary singuláru i plurálu potřebují k vyjádření určitého množství doplnit na syntaktické úrovni o kvantifikátory. Kvantifikátory slouží také k rozlišení některých pádů, např. shoda nominativu singuláru a genitivu plurálu maskulin. Jádrem slovní zásoby jsou již zmíněná počítatelná substantiva, která se mohou spojovat se základními číslovkami. Jména, která nemají protiklad jednotného a množného čísla se nazývají jako singularia a pluralia tantum. Je ovšem důležité zmínit, že hranice mezi počítatelnými a nepočítatelnými substantivy není pevná. Významy slov se různě modifikují a navíc v češtině lze k většině substantiv potenciálně vytvořit tvary obou čísel.²⁰

Substantiva mající soubory tvarů jednotného i množného čísla se mohou používat individuálně, genericky a distributivně. Individuální užití vyjadřuje protiklad singularity – plurality. Distributivnost se nevyjadřuje morfologicky, ale kontextem, např. *Присутствующие подняли руку. Hosté pozvedli číše. Žáci za snahu dostali po jedničce.* Generickým význam se uplatňuje v definicích a obecných formulacích typu *Человеку свойственно ошибаться. Velryba je kytovec.*²¹

3.4. Singularia tantum

Nepočítatelná substantiva neutralizující protiklad singularity a plurality s podsystémem tvarů pouze singulárních. Jedná se o tvary, které mají sice tvar singulární, ale významově neoznačují jednotnost objektu, ale jeho hromadnost. Ze sémantického hlediska je můžeme rozdělit na tři skupiny, a to jména hromadná, látková a abstraktní.

Hromadná podstatná jména neboli kolektiva označují hromadnost, celistvost, souhrnnost počítatelných jednotlivin téhož druhu. K hromadným substantivům patří názvy skupin lidí, zvířat, soubory rostlin, soubory předmětů, např. *молодежь, беднота, птица, дичь,*

¹⁹ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 271 – 273.

²⁰ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 43 – 46.

²¹ КУЗИНА, Ирина Юрьевна. Категория количества и ее выражение в языке (введение в проблематику). *Научно-педагогический журнал Восточной Сибири Magister Dixit* [online]. 2014, 1(13), 108-118 [cit. 2019-03-07].

дубняк, орешник, мебель, белье, человечество. Vytváří se za pomoci nulové sufixace (konverze) nebo sufixů *-ом-, -н-, -ник, -ство*.²² Většina hromadných jmen v češtině je odvozená od substantiv prostřednictvím sufixů *-í, -oví, -stvo*, např. *kapradí, dříví, stromoví, členstvo*, ale také *korespondence, učivo, dobytek*, atd.²³

Látková substantiva pojmenovávají látky, které lze měřit a dělit na části, ale nikoli počítat. Patří zde názvy potravin a nápojů, např. *творог, баранина, чай, мед, салат, пиво*, nerostných surovin a kovů – *уголь, газ, золото, бетон*; materiálů a tkanin – *шелк, бархат*; chemických prvků, léků a kulturních plodin, např. *калий, аспирин, картофель, ваниль, кукурица, обилие*.²⁴

Z abstraktních substantiv patří mezi singularia tantum ta, která označují vlastnosti a děje, stavy, např. *старость, тоска, мышление, решение, скромность, терпеливость, чужде, лет*.

V různých kontextech se v obou jazycích k tvarům singulárním vytváří i plurálové. U látkových jmen označuje plurál různé druhy látek, např. *моравские вина, умелая хлопчатина* a slouží ke zdůraznění větší míry, intenzity, množství – *неско Сахары, пришла сухая*. U plurálových tvarů abstraktních jmen dochází k modifikacím původního významu, např. *опыты, ратети*.²⁵

3.5. Pluralia tantum

Do skupiny pluralia tantum řadíme substantiva užívající se pouze v tvarech plurálových, které nemají žádný formální příznak jednotného čísla. Podle významu je můžeme rozdělit do několika skupin. První jsou názvy párových předmětů, skládající se z několika částí, názvy nástrojů, oděvů, částí těla, např. *легкие, трусики, грабли, уста, тепляки, носítка*.²⁶ Do druhé skupiny patří názvy peněžních částek a dávek, např. *чаевые, карманные, drobные, finance*. Třetí skupinu tvoří jména látková označující potraviny, produkty a zbytky, např. *щи, обеды, чернила, отрубы, колінка, повидла*. Do páté skupiny můžeme zařadit názvy složitých procesů, dějů, obřadů a her, např. *проводы*,

²² АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла, СЛОВАК, Вацлав. *Морфология современного русского языка в сопоставлении с чешским*. Оломоуц: Издательство Оломоуцкого университета, 2017, s. 38.

²³ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 31.

²⁴ Ibidem, s. 32.

²⁵ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 49 – 50.

²⁶ ДРОБИНИНА, Юлия Сергеевна. Функционально-семантическое поле неопределенного количества. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки* [online]. 2014, **12**(3), 183-185 [cit. 2019-03-07].

пратки, чтения, занятия, вдавку, zálety, šachy, kostky. Šestou skupinu tvoří názvy časových úseků, událostí – *сутки, выходные, Velikonoce, jmeniny*. Předposlední skupina se skládá z názvů písemností, např. *мемуары, noviny* a do poslední skupiny patří názvy zeměpisné a souhvězdí – *Дарданеллы, Близнецы, Hradčany, Čechy*.²⁷

U počítatelných pluralií tantum můžeme vyjádřit množství pomocí číslovek druhových (hromadných, souborových) – *двое, троје*, anebo analyticky prostřednictvím číslovek základních, např. *две пары джинсов, двое саней, два пары kalhot, двое housle*.²⁸

Mnohá singularia i pluralia tantum se v češtině a ruštině kryjí (*mládež, obyvatelstvo, ptactvo, moudrost, hodiny, peníze, prázdniny, atd.*), ale někdy „pomnožná slova v ruštině neodpovídají pomnožným v češtině a naopak, což je způsobeno tím, že funkčně-sémantická kategorie hromadnosti je realizována jak obecně-jazykovými znaky, tak i znaky specifickými pro daný jazyk.“²⁹ V češtině například existuje skupina pluralií tantum označující názvy nemocí, jejichž ruskými ekvivalenty jsou substantiva ve tvaru singuláru, např. *neštovice – оспа, průšnice – заушница*.³⁰

3.6. Duál

Duál neboli dvojné číslo označuje množství rovnající se dvěma. Kategorie čísla byla kdysi trojčlenná, singulár označoval jednotu, duál počet dva a plurál znamenal více než dva. Dvojné číslo se skládalo pouze ze tří tvarů, jeden společný tvar byl pro nominativ, akuzativ a vokativ, jiný pro genitiv a plurál a třetí pro dativ a instrumentál. Do ruštiny i češtiny se dvojné číslo dostalo z praslovanštiny, ale v historickém vývoji zaniklo, podobně jako ve většině slovanských jazyků.³¹ Po zániku se však některé koncovky zachovaly a splynuly s plurálem. Duál se používal pro označení párových předmětů, které byly chápány jako jeden celek.³²

²⁷ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 33.

²⁸ КУЗИНА, Ирина Юрьевна. Категория количества и ее выражение в языке (введение в проблематику). *Научно-педагогический журнал Восточной Сибири Magister Dixit* [online]. 2014, 1(13), 108-118 [cit. 2019-03-07].

²⁹ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 34.

³⁰ Ibidem, s. 33.

³¹ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 271 – 273.

³² ДРОБИНИНА, Юлия Сергеевна. Функционально-семантическое поле неопределенного количества. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки* [online]. 2014, 12(3), 183-185 [cit. 2019-03-07].

V současné češtině můžeme najít původem duálové koncovky u substantiv označujících některé párové části těla – ruce, oči, uši, nohy. Vedle toho ovšem pronikají do paradigmatu i pravidelné tvary plurálové, které se využívají v přeneseném významu, např. *být nohama pevně na zemi, mezi čtyřma očima X židle se čtyřmi nohami, polévka s oky nikomu nechutná*. Pokud hovoříme o částech těla, používáme tvar dvojného čísla jako běžný plurál, a to i v případě kdy je řeč o více než dvou očích, rukou apod. Číslovky *dva, dvě, oba, obě* si do češtiny zachovaly skloňování duálové. Jestliže se adjektiva, pronomina nebo číslovky *tři, čtyři* pojí se substantivy označujícími části těla, mají tvary shodně zakončené, např. *zamávala dlouhýma rukama*. V hovorovém jazyce se tato původně duálová koncovka *-ama* rozšířila v instrumentálu plurálu u většiny substantiv.³³

V ruštině lze také najít pozůstatky dvojného čísla. Podobně jako v češtině se i v ruštině zachovaly duálové formy u názvů některých párových částí těla či předmětů, např. *плечи, уши, очи, берега, рукава*. Dále zůstalo dvojné číslo u substantiv mužského rodu při spojení s číslovkami 2, 3, 4, *oba, obě*, substantiva mají tvar genitivu singuláru, od číslovky 5 mají substantiva tvar genitivu plurálu, např. *три брата, пять зайцев*. Duálovou koncovku bychom našli také v instrumentálu číslovek *dva, tři, čtyři – двумя, тремя, четырьмя*. Kromě toho se používá přízvučná duálová koncovka *-a* nacházející se u substantiv maskulina v nominativu plurálu a *-i* u substantiv neutra v nominativu singuláru, např. *бока, щеки*.³⁴

3.7. Vyjádření množství prostřednictvím substantiv

Kategorie čísla substantiv je prostředkem vyjádření protikladu jednoty a mnohosti. Singulár nám zpravidla vyjadřuje jednotu, pokud se nejedná o singularia tantum, kde vyjadřuje souhrnné množství, plurál pak vyjadřuje mnohost. Gramatické číslo ale samo o sobě není nositelem konkrétního počtu, pouze počet nevylučuje. Konkrétní množství vyjadřují substantiva až přidáním kvantifikátorů, samotný plurálový tvar označuje neurčitý počet, např. ve větách *В комнате были столы. В местности se nacházely столы*. si můžeme pod plurálovým tvarem *столы, столы* představit jak dva, pět, deset stolů, tak i jejich nepřesný počet. Nejčastěji bývají substantiva kvantifikována číslovkami, kvantifikujícími substantivy nebo současně číslovkou i substantivem. M. Formánková

³³ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 51.

³⁴ АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла, СЛОВАК, Вацлав. *Морфология современного русского языка в сопоставлении с чешским*. Оломоуц: Издательство Оломоуцкого университета, 2017, s. 46.

pojmenovává kvantifikující substantiva jako parciální a rozděluje je na tři skupiny: substantiva vyjadřující přesné vymezené množství, nepřesné vymezené množství a nepřesné nevymezené množství.³⁵

Přesné vymezené množství vyjadřují tzv. speciální a konvenční jednotky míry a číselná substantiva. Speciální měrné jednotky přetváří původně nepočitatelná substantiva na počitatelná. Slouží k vyčlenění určitého přesného množství z masы látky. Jedná se o měrné jednotky váhy a míry, které se pojí s látkovými substantivy ve tvaru genitivu, např. *килограмм мяса, литр воды, грам тuku, метр латky*. Plurál speciálních měrných jednotek již nadále nevyjadřuje vymezené množství, ale naopak nevymezené. V češtině se pak pojí pouze s konkrétními a látkovými substantivy, v ruštině i s abstraktními, např. *типу папиру, тонны бумаg, тонны доказательств*.³⁶

Konvenční měrné jednotky jsou svou povahou velice blízké k speciálním jednotkám. Pojí se také především se substantivy nepočitatelnými, která získávají tvar genitivu singuláru. Význam konvenčních jednotek je dán historicky, jde o substantiva označující předměty, které sloužily k uchování hmoty, látek. Postupem času tyto jednotky zanikaly a nahradily je jednotky speciální. Jak napovídá sám jejich název, fungovaly na základě konvencí daných společnostmi, hodnoty jednotlivých „nádob“ tak mohou být proměnné, např. substantivum *hrnek* můžeme jako měrnou jednotku často najít v receptech, ve většině případů se tato míra rovná 250 ml, ovšem velikost hrnků nacházejících se v běžných domácnostech je více než různorodá, objem hrnku se tak ve skutečnosti může pohybovat od 200 ml do půl litru. V ruštině se konvenční měrné jednotky uplatňují mnohem častěji než v češtině. Množství látkových substantiv se v ruštině musí vyjadřovat za pomoci měrných jednotek, např. *чашка кофе, плитка шоколада, пачка папирос, стакан воды*. V češtině se toto množství může vyjádřit i bez jednotky, bezprostředně základní číslovkou, např. *kup mi jednu kávu, jednu čokoládu, jednu cigarety*. Speciální i konvenční měrné jednotky můžeme bez omezení spojovat se základními číslovkami.³⁷

Číselná substantiva se nachází na pomezí číslovek a substantiv. Jedná se o termíny pocházející z číselné soustavy používané před dekadickou soustavou, např. *напа,*

³⁵ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 41 – 44.

³⁶ Ibidem, s. 57.

³⁷ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 45, 58.

дюжина, тucet, kopa a substantivizované číslovky – *тысяча, milion*.³⁸ M. Formánková k nim dále řadí zlomková substantiva – *четверть, polovina* a substantivní termíny označující přesný počet v určité pojmové soustavě – *дивизия, рота*.³⁹ Podle Z. Nedomové k číselným substantivům patří také číslovky *ноль, единица, двойка, пяток, сотня* atd. Číselná substantiva se pojí se substantivy velmi omezeně, např. ve významu známky ve škole *пятерка по физике, двойка з англиčtiny*; karetní hry – *тиковая семерка, srdcová sedma*. Na rozdíl od češtiny se v ruštině číselná substantiva netvoří od všech číslovek, používají se pouze výrazy 0 – 10 a česká slova typu *čtrnáctka, třiašedesátka, dvaadvacítka* se překládají různě podle kontextu.⁴⁰

Nepřesné vymezené množství vyjadřují substantiva označující fragment předmětu a substantiva s významem hromadnosti. Substantiva označující část celku se mohou pojít s počítatelnými i nepočítatelnými substantivy. Nepatří k zlomkovým substantivům, protože svým významem vyjadřují nepřesné množství, např. *часть, кусок, ломоть, большинство, меньшинство, část, kousek, většina*. Početnější kategorií vyjadřující nepřesné vymezené množství jsou substantiva s významem hromadnosti. Podle toho jak se spojují s kvantifikovanými substantivy, tvoří čtyři skupiny: vojenské útvary – *армия, когорта, взвод, арсенал, рота, плук*; seskupení osob – *группа, орава, толпа, тлупа, banda, skupina*; seskupení živočichů, ptáků, hmyzu – *отара, табун, стая, стадо, роj, houf*; souhrn předmětů – *ворох, куча, скопление, hromada, halda, купа*.⁴¹

Substantiva s významem nevymezené velké kvantity a s ustáleným přeneseným kvantitativním významem patří ke skupině substantiv vyjadřující nepřesné nevymezené množství. Nevymezenou velkou kvantitu můžeme vidět ve významu slov jako *изобилие, множество, масса, množství*. Spojují se s počítatelnými i nepočítatelnými substantivy, např. *обилие приборов, обилие крови*. Podle A. K. Korjukové patří tato substantiva k jádru neurčité velké kvantity, protože nemají žádný konotativní význam.⁴² Poslední

³⁸ САМОФАЛОВА, Марина Владимировна. Средства выражения категории количества с позиции точного/неточного оценивания действительности (на материале русского и английского языков). *Филологические науки. Вопросы теории и практики* [online]. 2016, 12(2), 170-172 [cit. 2019-03-07].

³⁹ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 46.

⁴⁰ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 54 – 55.

⁴¹ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 59.

⁴² КОРЮКОВА, А. К. Опыт исследования семантики категории неопределенного большого количества (на материале русского и английского языков). *Актуальные вопросы филологической науки XXI века* [online]. 2013, 1, 146-150 [cit. 2019-03-07].

skupinou jsou substantiva, která vyjadřují kvantitativní význam výhradně v přeneseném významu. Jedná se o kvantitu citově zabarvenou, která vzniká v protikladu k citově neutrálnímu výrazu, např. *много – море*. Patří zde slova označující přírodní jevy, nejčastěji velké množství vody, např. *водопад, каскад, волна, лавина, прилив, зáplava, моře*. Pro češtinu jsou typické metafory založené na názorné představě⁴³, vazbu *море света* bychom tak do češtiny přeložili spíše jako *záplava světla*, kde nám substantivum *záplava* evokuje obklopení světlem. Substantiva s přeneseným kvantitativním významem bývají stylisticky zabarvená, podle kontextu mohou vyjadřovat pozitivní či negativní konotaci, hovorové nebo naopak knižní příznaky.⁴⁴

3.8. Singulativa

Singulativa představují druh substantiv vyčleňující jednotlivinu z určitého celku, látkového nebo hromadného substantiva. Nejčastěji se vyjadřují v ruštině syntetickým způsobem a v češtině analyticky. V ruštině se využívá sufixů *-ина, -инка*, existuje ovšem i analytický způsob, kde se k označení jednotliviny používá opis. Analytická forma se pak skládá ze základové číslovky, látkového či hromadného substantiva a substantiva upřesňujícího množství, např. *кочан, головка, ягода*. Slovo tvornými sufixy se vytváří singulativa, která podle významu můžeme rozdělit na tři skupiny. Singulativa vyčleňující jednotlivinu ze stejnorodé masy, např. *макаронина, песчинка*; jednotlivinu z materiálu – *картонка, градина* a jednu část párových předmětů, např. *штанина, брючина*. Čeština nemá sufix, kterým by tyto vztahy vyjadřovala. Připojením sufixu *-inka* vznikají substantiva s významem deminutivním – *květinka*, platnost singulativní je spíše ojedinělá, např. *krvinka, slámka, střepina*. Častěji se vztah jednotliviny vyjadřuje lexikálně, např. *zrnko písku, stéblo trávy, sněhová vločka*.⁴⁵

3.9. Genitiv partitivní

U substantiv lze vyjádřit množství také pádem, a to konkrétně tvarem genitivu u látkových a abstraktních jmen. Jedná se vždy o kvantitu neurčitou, část celku, neurčené množství látky. V ruštině se genitiv partitivní používá častěji než v češtině, tvoří se ze

⁴³ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 48 – 60.

⁴⁴ КОРЮКОВА, А. К. Опыт исследования семантики категории неопределенного большого количества (на материале русского и английского языков). *Актуальные вопросы филологической науки XXI века* [online]. 2013, 1, 146-150 [cit. 2019-03-07].

⁴⁵ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 86.

slov s látkovým významem, slov popisujících projevy fyzikálních stavů, abstraktních pojmů a kolektiv, např. *выпить молока, съесть хлеба*. V češtině lze vytvořit genitiv partitivní zejména od substantiv látkových, např. *přidej soli*, ale typičtější je vyjadřování množství lexikálně-morfologickými prostředky, např. *přidej špetku soli*.⁴⁶

4. Numeralia

Numeralia můžeme považovat za centrum kategorie kvantity, jejich sémantickým základem je vyjadřování množství. V češtině i ruštině se mohou číslovky rozdělit podle významu na základní, hromadné, řadové, neurčité a násobné. Základní číslovky označují počet předmětů, konkrétních i abstraktních. V ruštině se nemohou spojovat s látkovými substantivy, tak jak je to možné v češtině, číslovka musí být rozšířena o měrnou jednotku, např. *купи два килограмма муки X купи две mouky*.

Číslovky hromadné jsou v češtině pojmenovávány také jako druhové nebo souborné. Mluvnice češtiny 2 rozlišuje hromadné, druhové a úhrnné číslovky, v mnoha učebnicích jsou pak všechny tyto podskupiny nazvány jako druhové. Hromadné číslovky označují předměty užívané v souborech, např. *dvoje, troje*. Úhrnné číslovky vyjadřují počet úhrnně, vcelku, např. *dvé, tré*. V ruštině existuje pouze devět hromadných číslovek, nejvíce se používají *двое, трое, четверо*, ostatní spíše ojedinele.⁴⁷ Jejich specifikem je to, že se mohou spojovat pouze s pluralií tantum, se substantivy označujícími muže jako kolektiv, se substantivy *дету, ребята* a názvy mláďat, s osobními zájmeny a substantivizovanými adjektivy.⁴⁸ Tam, kde se v češtině užívají hromadné číslovky ve spojitosti s hromadnými a látkovými substantivy, v ruštině se opět užívá opisný způsob vyjádření, např. *четыре пачки сигарет X четыре сигареты*. Druhové číslovky vyjadřují počet druhů určitého jevu, např. *двойí tvář*; v ruštině se tento typ číslovek nepoužívá,

⁴⁶ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 82 – 85.

⁴⁷ РЯБУШКИНА, Светлана Васильевна. Собирательные числительные в современной русской речи: семантика и синтагматика. *Вестник Вятского государственного университета* [online]. 2014, 8, 110-114 [cit. 2019-03-07].

⁴⁸ ЛАЗАРЕВА, Олеся Викторовна. Языковые средства выражения функционально-семантической категории количественности. *Альманах современной науки и образования* [online]. 2009, 2(1), 72-78 [cit. 2019-03-07].

a tak lze podobné pojmy vyjadřovat pouze prostřednictvím opisných konstrukcí se základními číslovkami, např. *два сорта ткани*.⁴⁹

Řadové číslovky označují pořadí jevů při počítání, z tvaroslovného pohledu mají blízko k adjektivům, např. *шестой, тысячный, третий, стý*. Násobné číslovky vyjadřují počet realizací děje nejčastěji v podobě adverbia nebo adjektiva. V ruštině se užívá vazby základní číslovky a slova *раз* nebo sufixu *-кратный*, např. *шесть раз, однократный* a ojedinělých číslovek *трижды, двойной*. V češtině se pro násobenost děje používá sufixu *-násobný* a spojení s *-krát*, např. *čtyřnásobný, sedmkrát*. Neurčité číslovky označují neurčitou kvantitu, počet jednotek a to buď malou, nebo velkou kvantitu. Někteří lingvisté je na základě lexikálních a gramatických specifik rozdělují na neurčité zájmenné, např. *сколько, столько, толик, několik* a adverbiální, např. *мало, много, много, málo*.⁵⁰

Mluvnice češtiny 2 vedle těchto hlavních kategorií rozlišuje řadu dalších, číslovky dílové, velikostní, skupinové, úplnostní, solitérní, numerické. Dílové číslovky se běžně vyčleňují i v ruštině a vyjadřují velikost jednoho dílu z nějakého celku, např. *полтора, треть, две шестых, половина, четвертина*. M. Formánková je ve své knize začlenila mezi zlomková substantiva. Jako skupinové číslovky vyděluje Mluvnice češtiny 2 výrazy jako *тройка, шестка, четверце*, které jsem po vzoru Z. Nedomové zařadila k číselným substantivům.⁵¹

Úplnostní číslovky *оба, обе, oba, obě, obojí, oboje* disponují významovým rysem úplnosti daného počtu a zároveň ukazují na předměty nebo osoby. Od základních číslovek *два, две, dva, dvě* se odlišují onou úplností, např. *два русские спортсмена выиграли медали X оба русские спортсмена выиграли медали, привела две дcery X привела обе дcery*. V prvním případě nevíme, kolik ruských sportovců závodilo, ani kolik dcer má matka dohromady, kdežto v druhém případě je nám to zřejmé. Ruské

⁴⁹ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 35 – 39.

⁵⁰ VOBOŘIL, Ladislav. *Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 43 – 48.

⁵¹ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 109 – 112.

úplnostní číslovky nemohou být na rozdíl od češtiny spojovány se základními číslovkami a s pluralii tantum, např. *me u òpyzue voroma X oboje vrata*.⁵²

Neexistuje jednotná klasifikace slovních druhů, A. A. Šachmatov podle sémantického principu zařadil k číslovkám i slova jako *пара, половина, десяток*, které jsem v této práci uvedla v rámci substantiv. Nachází se někde na pomezí, skloňují se jako substantiva, ale svým významem patří k číslovkám. A. A. Reformatskij se naopak neřídí významem a podle něj k číslovkám nepatří *тысяча, миллион, миллиард*. Někteří lingvisté klasifikují číslovky podle formálního příznaku, tudíž číslovka *один* je přiřazena k zájmenům, zlomkové a řadové číslovky k adjektivům a již zmíněné *тысяча, миллион* k substantivům. Číselná substantiva disponují všemi morfologickými i syntaktickými vlastnostmi substantiv, mají tvary singuláru i plurálu. Mohou být užity jak ve významu číslovky, tak substantiva označujícího určitý celek, např. *с тысячу рублями X ушел с тысячей в кармане*. Mluvnice češtiny 2 pak zdůrazňuje smíšený charakter číslovek, protože kvantita je u nich formována substantivností, adjektivností a adverbialností.⁵³

5. Vyjádření množství slovesným dějem

Verba podobně jako substantiva patří k základním slovním druhům. Vyjadřují dynamický příznak substančních jevů probíhajících v čase. Můžeme u nich určit gramatickou kategorii čísla, ta ovšem nevyjadřuje protiklad jednoty a mnohosti, jak je tomu u substantiv, nepodává žádnou kvantitativní informaci o ději, ale je kategorií kongruenční, číslo sloves tak určuje nositel děje v pozici subjektu.⁵⁴

Předpokladem pro vyjádření kvantity slovesného děje je jeho vidový význam. Vid je úzce spjat s kategorií času, ukazuje ukončenost či neukončenost, neohraničenost děje. Běžně se uznává protiklad dokonavosti a nedokonavosti, perfektivnosti a imperfektivnosti. U imperfektiv se někdy předpokládá i opozice aktuálnosti a neaktuálnosti. Nedokonavá slovesa mají všechny tři časové formy, dokonavá slovesa

⁵² NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 38 – 39.

⁵³ Ibidem, s. 13 – 14.

⁵⁴ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 161.

nemohou vyjadřovat děj probíhající v přítomnosti, ale pouze to, že se již uskutečnil nebo se teprve bude realizovat.⁵⁵

U většiny sloves můžeme najít vidový protějšek, existuje pouze malá skupina obouvidových sloves, u nichž se vid určuje kontextem, většinou se jedná o slova přejatá. Existují také nepárová slovesa, tzv. imperfektiva tantum, např. *принадлежать, любить, выпадать, мочи* a perfektiva tantum, např. *очутиться, хлынуть, услышать, rozpršet se*. Protiklad dokonavosti a nedokonavosti je považován za binární privativní opozici, ve které je jeden člen příznakovým – perfektivum a druhý člen nepříznakový – imperfektivum. Dokonavá slovesa vyjadřují ohraničenost děje dosažením výsledku, začátkem děje, jeho koncem, či obojím zároveň, nedokonavá slovesa svým významem pojmenovávají směřování k výsledku bez jeho dosažení.⁵⁶

V souvislosti s vyjádřením skutečnosti, že něco proběhlo jednou nebo několikrát, je zapotřebí si vysvětlit termíny jako iterativa a frekventativa. Iterativa neboli slovesa opětovací se od frekventativ, sloves opakovacích, lišila především formálním způsobem. Oba typy verb se tvořily prostřednictvím sufixů, u iterativ to byly přípony *-it, -et, -at, -ovat*, např. *házet, kupovat*, a frekventativa se utvářela pomocí jedné přípony *-vat*, např. *dávat*. M. Formánková ve své knize rozlišuje slovesa na iterativa a frekventativa, je to dáno tím, že se jedná o starší knihu. V dnešních příručkách tyto termíny označují jedno a to samé, a to verba, která vždy označují opakování, násobenost děje a zároveň jsou v každém případě neaktuální. Jejich přítomný tvar není schopen označit to, co probíhá v okamžiku uskutečnění komunikačního aktu. Tyto dvě podmínky jsou důležité, odlišují frekventativa od sloves, která sice mohou vyjadřovat opakovanost, ale také nemusí v určitých kontextech.⁵⁷ V ruštině i češtině sice můžeme vytvořit přítomný tvar frekventativ, avšak i on vyjadřuje děj opakující se, odehrávající se často ve vzdálené minulosti, např. *суживает, седává*.⁵⁸

V této souvislosti je zapotřebí rozlišovat protiklad determinovanosti a indeterminovanosti. Jde o kategorii, která se vyskytuje pouze u několika sloves pohybu, indeterminovaná slovesa mohou kromě pohybu vyjadřovat také opakování děje, např.

⁵⁵ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 179 – 184.

⁵⁶ Ibidem, s. 179 – 184.

⁵⁷ Z dopisů jazykové poradně. *Naše řeč*. 2009, 3, s. 167 – 168.

⁵⁸ КУЗИНА, Ирина Юрьевна. Категория количества и ее выражение в языке (введение в проблематику). *Научно-педагогический журнал Восточной Сибири Magister Dixit* [online]. 2014, 1(13), 108-118 [cit. 2019-03-07].

Pavel každé ráno běhá. X Pavel teď běhá kolem bazénu, nemůže ti zvednout telefon. X Vypadá tak dobře, protože denně běhává. V první a druhé větě se nachází indeterminované sloveso pohybu *běhat*, v prvním případě nám vyjadřuje opakovanost, ale ve druhém stejný tvar slovesa označuje aktuálnost, neopakovanost děje; ve třetí větě se pak nachází iterativum, jež opakování vyjadřuje za všech okolností.⁵⁹

Frekventativa/iterativa se v češtině tvoří od nedokonavých sloves změnou kmenotvorné přípony často rozšířenou o sufix *-va-*. Iterativa představují v češtině produktivní kategorii, pomocí sufixu lze tvořit iterativa od většiny nedokonavých sloves. Netvoří se pouze od determinovaných sloves pohybu, např. *běžet* a od imperfektivních sloves, která mají sufix *-nou-*, např. *stárnout*. Většina iterativ tedy vzniká připojením sufixu a alternací délky kmenotvorné přípony, např. *nosit – nosívat*. V některých případech pak dochází pouze k alternaci, např. *vidět – vídat*.⁶⁰

Mnohostní kvantitu slovesného děje můžeme vyjádřit slovotvornými nebo lexikálními prostředky. V češtině se slovotvornými prostředky vyjadřuje kvantita u nedokonavých sloves prostřednictvím již zmíněného sufixu *-va-*, např. *sedávat, chodívat*, v ruštině se používají přípony *-a-*, *-ва-*, *-ыва-/ива-*, např. *суживать, бывать, говаривать*. K dokonavým slovesům se v ruštině připojují prefixy *из-*, *об-*, *пере-*, které kromě mnohosti vyjadřují i distributivnost objektu, např. *облетать, перекусать*. Tento typ sloves se v ruštině uplatňuje nejčastěji ve formě minulého času.⁶¹

Lexikální prostředky mohou slovesný děj specifikovat prvořadě i druhořadě. O prvořadě kvantifikaci hovoříme tehdy, pokud lexikální prostředky upřesňují děj nspecifikovaný, druhořadá kvantifikace probíhá u děje nějakým způsobem specifikovaného. Lexikální kvantifikátory se pojí se slovesným dějem různorodě, záleží na sémantice verb a kontextu. Například adverbium *много* se může pojit se slovesy nedokonavého vidu, pouze pokud označují opakovaný děj a ne proces.⁶² Podle stupně určitosti vyjadřované kvantity lze kvantifikátory rozdělit na určité, vymezené a neurčité, nevymezené. Přesnou

⁵⁹ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 325.

⁶⁰ Ibidem, s. 718 – 719.

⁶¹ ШВЕДОВА, Наталия Юльевна. *Русская грамматика. Том I*. Москва: Наука, 1980, s. 598 – 599.

⁶² БИТЕХТИНА, Галина Андреевна. Об употреблении количественных наречий много, очень. *Русский язык за рубежом* [online]. 1975, 33(1), 66-68 [cit. 2019-03-07].

kvantitu děje vyjadřují měrné jednotky, číslovky, např. *три часа немь, zpívat tři hodiny*, nepřesnou kvantitu příslovce, např. *часто немь, často zpívat*.⁶³

M. Formánková vyčleňuje 4 skupiny kvantifikátorů, které v ruštině „vyjadřují periodicky končící a opět obnovující se přerušovaný průběh děje“⁶⁴ nedokonavých sloves. Tři skupiny ukazují na pravidelné opakování děje a jedna skupina na nepravidelné. Pravidelné opakování děje vyjadřují kvantifikátory jako *ежедневно, по вечерам, годами, регулярно*. Na nepravidelnost pak ukazují příslovce *иногда, обычно, нередко*. Podobné kvantifikátory nalezneme i v češtině – *pravidelně, denně* (pravidelné opakování), *zřídka, občas, často* (nepravidelné opakování). Dokonavá slovesa se mohou spojovat pouze s kvantifikátory označujícími víceméně vymezený počet opakovaných dějů, např. *несколько раз умылся*.⁶⁵

Druhořadé kvantifikátory upřesňují prvořadě vyjádřenou mnohostní kvantitu. Nejčastěji se užívá univerzální kvantifikátor *очень*, ale také příslovce zmíněná mezi prvořadými kvantifikátory jako *часто, иногда*.

Co se týče mnohostní charakteristiky, slovesa mohou vyjadřovat skutečnost, že něco proběhlo jednou nebo několikrát. Mnohost vyjadřují za každých okolností tzv. frekventativa, dále prostřednictvím kontextu mnohost označují nedeterminovaná slovesa pohybu jako *chodit, jezdit* a převážně nedokonavá slovesa s pomocí lexikálních prostředků *часто, někdy*. V češtině je také možnost reduplikace sufixu *-va-*, která vyjadřuje delší rozměr opakování a často také dávnější minulost, např. *дát – давать – dávávat*.⁶⁶ Jednost se pak vyjadřuje díky tzv. okamžitým slovesům, která se odvozují od nedokonavých sloves, případně citoslovce. V ruštině se pro vytvoření užívá sufixu *-ну-* nebo prefixu *с-*, např. *прыгнуть, съездить*, v češtině pouze sufixu *-nou-*, např. *kopnout, padnout, kleknout*.⁶⁷

⁶³ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 83 – 85.

⁶⁴ Ibidem, s. 86.

⁶⁵ Ibidem, s. 86 – 90.

⁶⁶ Ibidem, s. 94 – 96.

⁶⁷ KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, s. 187.

6. Opakování výrazů

Množství v jazyce se může kromě všech uvedených způsobů vyjádřit také opakováním různých slovních druhů, které nahrazuje funkci lexikálních kvantifikátorů. M. Formánková tento jev nazývá jako reduplikaci, ovšem podle Nového encyklopedického slovníku češtiny je reduplikace proces, kdy dochází k opakování dvou nebo více elementů v rámci slova, např. *nosívávat*. Opakování dvou či více elementů v rámci jedné věty nazývá repeticí.⁶⁸

Opakování výrazů je v češtině jevem spíše okrajovým, není rozšířeno, tak jako v ruštině. Při opakování substantiv je druhý člen závislý na prvním, je nesamostatný, tvarově se mu podřizuje tak, že se nachází buď ve stejném tvaru jako první člen nebo je jeho tvar ovlivněn shodou s výchozím komponentem. Množství se v ruštině vyjadřuje prostřednictvím substantiv v nominativu. Opakováním substantiv, která jsou svou sémantikou schopna vyjádřit kvantitu, dochází nejen k vyjádření množství, ale zároveň i rozsahu či intenzity, např. repetice *горы, горы, горы* vyjadřuje kromě množství hor, také jejich velký rozsah, výšku. Tento typ se v češtině neobjevuje ani v krásné literatuře, obvyklejší je opakování substantiv s rozdílnou gramatickou charakteristikou, např. věta *Sousedka pálí plast za plastem*. opakováním zdůrazňuje velké množství plastů.⁶⁹ Avšak i v ruštině můžeme najít tento typ opakování substantiv s rozdílnou gramatickou charakteristikou, např. *Он читает книгу за книгой* – spoustu knih.⁷⁰

V ruštině se dále substantiva spojují s částicemi a následně opakují. Pro vyjádření množství se substantiva nachází ve tvaru genitivu a spojují s částicí *-mo*. Opět v závislosti na sémantice substantiva může být vyjádřen i jiný druh kvantity, např. *Ягод-мо! Ягод!* Zpravidla jde o věty jednočlenné, zvolací. V češtině se užívá spojky *ale*, která má univerzální charakter a vyjádření druhu kvantity záleží na substantivu, např. *To je ale učebnic!* ve významu velkého množství učebnic X *To je ale překvapení!* kde je myšleno velké překvapení co do rozsahu.⁷¹

⁶⁸ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 1247 – 1248.

⁶⁹ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 111 – 121.

⁷⁰ КУЗИНА, Ирина Юрьевна. Категория количества и ее выражение в языке (введение в проблематику). *Научно-педагогический журнал Восточной Сибири Magister Dixit* [online]. 2014, 1(13), 108-118 [cit. 2019-03-07].

⁷¹ FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 113 – 121.

Kromě substantiv dochází i k opakování verb, a to k částečné i plné repetici slovesných tvarů. Plné opakování se týká dokonavých sloves s předponou *no-*. Jak jsme si ukázali v předchozí kapitole, dokonavá slovesa nemůžeme příliš často rozšiřovat o kvantifikátory, proto je k vyjádření kvantity zapotřebí opakování, např. *Она все познает, познает и уйдет*. Pod částečnou repeticí máme na mysli spojení neprefigovaného slovesného tvaru nedokonavého vidu se záporom a prefigovaným slovesným tvarem dokonavého vidu stejného kmene, např. *Ловить вам не переловить!* V češtině se setkáváme spíše s plným opakováním slovesných tvarů se stejným základem nebo sloves obsahově příbuzných, objevuje se také repetice záporky, např. *Поřád jenom чте а чте! Кουří а ne а ne престат.*⁷²

7. Frazeologismy

Poslední způsobem vyjadřování jednotnosti a mnohosti v ruštině a češtině je užívání frazeologismů. Mnohostní kvantita vyplývá buď z frazeologismu jako z celku věty nebo se užívá frazeologismu ve funkci kvantifikátoru.

Pojem frazeologismus vědci vymezují různě, avšak shodují se v tom, že frazeologismy jsou ustálená spojení slov, jejichž komponenty vytváří společně nový význam. Jsou uloženy v našich myslích a ve slovnících a používáme je jako celek charakteristický vlastním významem. Pokud by došlo k rozdělení frazeologismu na jednotlivé prvky, celkový význam by se vytratil a každá jednotka by byla chápána podle své sémantiky, některý z prvků by v jiném spojení nefungoval stejným způsobem. Komponenty jsou ustrnulé, mají přesně dané pořadí, ve kterém se vždy ve větě vyskytují.⁷³

Frazeologismy se od běžných spojení slov liší několika charakteristickými příznaky a vlastnostmi. Jednou z nich je celistvost, frazeologismus vzniká spojením několika komponentů, aniž by se zachoval jejich jednotlivý význam. Další vlastností je ustálenost, nezaměnitelnost jednotlivých komponentů. Kromě toho, že nelze frazeologismy rozdělit na komponenty a zachovat jeho ucelený význam, nelze totiž ani zaměňovat komponenty za synonymní výrazy. Charakteristickým příznakem je také reprodukovatelnost. Frazeologismy se používají v ustálené formě tak, jak jsou zakotveny v jazyce a našich myslích. Do jejich struktury nelze libovolně vkládat jiné prvky, možné je občasné

⁷² FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 115 – 122.

⁷³ FILIPEC, Josef, ČERMÁK, František. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 176 – 177.

zkrácení frazeologismů v rámci jazykové ekonomie, např. *выпить горькую чашу (до дна)*, *выпить калич горькости (аž do dna)*. Frazeologismy také mohou být charakterizovány jako expresivní, pokud prostřednictvím něj mluvčí vyjadřuje svůj postoj k určitému objektu, subjektu či skutečnosti.⁷⁴

Průkaznost těchto vlastností si můžeme ukázat na příkladu: *у меня мурашки бегают по спине, běhá mi mráz po zádech*. Verba *бегать*, *běhat* nelze zaměnit za jiná, aniž by se změnil celkový význam frazeologismu, např. **у меня мурашки лезят по спине*, nemůžeme ani změnit pořadí slov, aniž by se z frazeologismu nestalo volné spojení slov, např. *по zádech mi běhá mráz*. Ustálená slovní spojení navíc získala nový význam, který jednotlivé komponenty nevystihují, a to „mít strach, bát se.“

Nový encyklopedický slovník češtiny se blíže zabývá také anomálií frazeologismů, která je chápána jako „nepravidelná povaha nebo realizace syntagmatického, paradigmatického nebo transformačního vztahu v systému, popř. i textu, která je vnímána jako podle běžných pravidel jinde v jazyce nerealizovaná možnost.“⁷⁵ Kombinace slov ve frazeologismech jsou vždy jedinečné a omezené, často se nemohou transformovat z indikativu do otázky, imperativu či pasiva a anomální jsou i vazby mezi slovy, např. *ležet ladem*, kde verbum *ležet* není doplněno o adverbialní místa – na zemi, v posteli, ale je doplněno o instrumentální tvar substantiva *lad*.⁷⁶

Ne vždy jsou ovšem frazeologismy takto neměnné, existují i případy, kdy jsou možné variace, např. frazeologismy *навязнуть в зубах у кого, mít něčeho plné zuby* vyjadřují velké množství a je u nich možná jistá variantnost v podobě tvaru verb *навязнуть, mít*. Nemůžeme zaměnit pořadí slov, ani daná verba za jiná, ale můžeme změnit jejich tvar. Podobně je tomu u zájmen *у кого, něčeho*, které nám určují tvar slova, ale zaměněna mohou být za jakékoliv substantivum či zájmeno označující osobu, věc, zvíře, např. *он у меня в зубах навяз, mám tě plné zuby*.

Jak jsem uvedla hned na začátku, frazeologismy můžeme rozdělit na dvě skupiny podle toho, zda jsou svým významem a strukturou ekvivalentní větě nebo slovu či slovnímu spojení. Pokud odpovídají slovnímu spojení, fungují ve větě jako větné členy. Kromě

⁷⁴ МОКИЕНКО, Валерий, СТЕПАНОВА, Людмила. Ruská frazeologie pro Čechy. Русская фразеология для Чехов. Оломоуц: Издательство Оломоуцкого университета, 2008, s. 13 – 21.

⁷⁵ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, s. 110.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 110.

toho se frazeologismy dělí do skupin podle jejich ekvivalentnosti určitému slovnímu druhu. Mohou tak být slovesné, substantivní, příslovečné, adjektivní, citoslovečné, modální a spojkové.⁷⁷

Frazeologismy patří také k prostředkům vyjádření singularity a plurality. Na rozdíl od předchozích prostředků, frazeologismy nevyjadřují mnohost sufixy či samotným významem jednotlivých slov. Mnohostní charakteristika je dána celkovým významem frazeologismu, který je zakořeněn v jazyce, nezávisle na významu jeho komponentů. V ruštině i češtině tak můžeme najít frazeologismy vyjadřující množství a skládající se buď ze slov s mnohostní charakteristikou, nebo ze slov, která svým významem nemají s pluralitou nic společného. Například význam jednoty zprostředkovávají frazeologismy obsahující číslovku *один, jeden – все как один, jako jeden muž*.⁷⁸ Význam mnohosti vyjadřují také frazeologismy se základními číslovkami, např. *сидеть на двух стульях, sedět na dvou židlích*, velkou skupinu ovšem představují také frazeologismy, jejichž komponenty nemají mnohostní význam, např. *как собак нерезаных, lidí jako муш*.⁷⁹ Oba uvedené příklady obsahují zvíře, které svým původním významem nemá s množstvím nic společného. Až v kontextu celého ustáleného spojení se objevuje charakteristika velkého množství lidí, shromážděných na jednom místě.

8. Slovtvorné prostředky

Na vytváření kategorie kvantity se podílejí kvantifikátory povahy gramatické (číslo substantiv, vid sloves), lexikální (substantiva, numeralia, frazeologismy) a slovtvorné. Mezi slovtvorné prostředky patří již výše uvedené prefixy, sufixy a dále morfémy vytvářející kompozita. Kompozita svým významem představují objekty skládající se z několika homogenních částí. Číslovka nám pak určuje, o kolik částí se jedná, jestli jde o určitý počet nebo neurčitý – malý, velký počet částí.⁸⁰

⁷⁷ ШАНСКИЙ, Николай Максимович. *Фраzeология современного русского языка*. Москва, 1985, s. 46 – 47.

⁷⁸ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 27.

⁷⁹ КУЗНЕЦОВА, Ирина Владимировна, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович. Концепт «множество» в русских и чешских сравнениях (фрагмент идеографического словаря). *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература* [online]. 2014, 3, 168-182 [cit. 2019-03-07].

⁸⁰ ЛАЗАРЕВА, Олеся Викторовна. Языковые средства выражения функционально-семантической категории количественности. *Альманах современной науки и образования* [online]. 2009, 2(1), 72-78 [cit. 2019-03-07].

Těmto kompozitům bude větší pozornost věnována v praktické části, kde si uvedeme jednotlivé příklady. Morfémy *одно-*, *едино-*, *jedno-* slouží k vyjádření jednoty, např. *односложный* – *jednoslabičný*. Kromě těchto morfémů se užívají i morfémy přejaté: *моно-*, *уни-*, *соло-*, *топо-*, *уни-*, *solo-*, které mají stejnou sémantiku jako původem ruské a české morfémy. Nejčastěji se s nimi můžeme setkat v kompozitech terminologického charakteru, např. *монофтонг* – *monofong*.⁸¹

Pro vyjádření mnohosti máme v jazycích větší škálu možností, jsou to kompozita vyjadřující pluralitu určitou i neurčitou. Určitá pluralita vzniká u kompozit s morfémy ze základních číslovek ve tvaru genitivu: *дву-/двух-*, *трех-*, *пяти-*, *двой-/двух-*, *трой-*. Ekvivalentem ruských morfémů *дву-/двух-* jsou přejaté číselné morfémy *би-*, *ди-*, *дубль-*, jež se užívají především v odborné sféře.⁸²

Neurčitá pluralita je vyjadřována kompozity s morfémy z neurčitých číslovek. Malou kvantitu získáváme spojením slov s morfémy *мало-*, *málo-* a velkou kvantitu díky ruskému morfému *много-*, kterému odpovídají české morfémy *mnoho-*, *více-*, *několika-*. V odborné terminologii se využívá morfémů přejatých: *поли-*, *мульти-*, *poly-*, *multi-*.⁸³

⁸¹ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 24 – 25.

⁸² *Ibidem*, s. 47 – 50.

⁸³ *Ibidem*, s. 50 – 52.

PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části uvedu příklady na jednotlivé typy vyjádření jednotnosti a mnohosti. Nejprve se zaměřím na to, jak lze vyjádřit jednotnost a poté na mnohost. U každého způsobu ukážu, jaké prostředky se používají v ruštině a jaké v češtině, co patří k jádru a co na periferii. Prostředků pro vyjádření mnohosti je mnohem více než pro jednotnost, a proto jsem je rozdělila na prostředky vyjadřující *určitou pluralitu* a *neurčitou pluralitu*. V českém a ruském jazyce se nám význam singularity neboli jednotnosti ukazuje díky singuláru substantiv, základním číslovkám *один, jeden* a z nich odvozeným morfémům, slovesnému ději, singulativům a také frazeologismům. Určitou pluralitu nám v jazycích vyjadřuje početně zastoupená skupina číslovek a číselných substantiv, dále morfémy odvozené z těchto číslovek a také speciální jednotky míry. Pro neurčitost máme v obou jazycích nejvíce prostředků, jde o vyjádření malého a velkého množství. V každé podkapitole uvádím příklady kontextového užití jednotlivých výrazů. Významy jednotlivých ruských slov jsem hledala ve výkladovém slovníku N. Ju. Švedovové⁸⁴ a českých slov v elektronické verzi Slovníku spisovného jazyka českého. Vzhledem k tomu, že jsem s uvedenými slovníky pracovala během celé praktické části, nebudu už v práci uvádět u každého příkladu odkaz na tyto slovníky, ale v závorkách pouze to, odkud příklady pochází – jméno autora a název díla.

9. Jednost

9.1. Singulár substantiv

Vyjádření singularity je možné několika způsoby. Základním vyjadřovacím prostředkem je nepochybně jednotné číslo počítatelných substantiv. Substantiva označující osoby, povolání, předměty, zvířata a podobně nám ve tvaru singuláru označují jednotnost daného objektu, jak nám ukazují tučně zvýrazněná substantiva v uvedených úryvcích textu. Například substantivum *председатель*, *ředseda* odkazuje k jedné osobě.

*Михаил Александрович Берлиоз, **председатель правления** одной из крупнейших московских литературных ассоциаций, сокращенно именуемой МАССОЛИТ, и **редактор** толстого художественного журнала, а молодой **спутник** его – поэт*

⁸⁴ ШВЕДОВА, Наталия Юльевна, ОЖЕГОВ, Сергей Иванович. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азбуковник, 2001.

Иван Николаевич Поньрев, пишущий под псевдонимом Бездомный. (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Michail Alexandrovič Berlioz, redaktor objemného literárního časopisu a předseda výboru jedné z největších moskevských literárních organizací, krátce zvané MASOLIT (Masová organizace literátů), jeho mladý průvodce pak básník Ivan Nikolajevič Potápka, píšící pod pseudonymem Bezprizorný. (М. Булгаков: Мистр а Markétka)

9.2. Číslovka один, jeden

Do centra vyjádření jednotnosti patří kromě čísla substantiv také základní číslovka *один, jeden*. Shoduje se substantivem v rodě, čísle i pádu, což znamená, že má všechny tři rodové formy a obě dvě čísla. Plurálový tvar ovšem nevyjadřuje množství, ale singularitu. Užívá se ve spojení s pluralii tantum. Číslovka *один, jeden* se uplatňuje také v kombinovaných číslovkových výrazech, např. *тридцать один, двадцет jedna*, kde ovšem jde o konkrétní vyjádření počtu a ne o obecný protiklad singularity a plurality.

Нашелся наконец хоть один нормальный среди идиотов, из которых первый – балбес и бездарность Сашка! (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Конецně se našel jeden normální člověk mezi těmi idioty. (М. Булгаков: Мистр а Markétka)

В горящей его голове прыгала только одна горячая мысль о том, как сейчас же, каким угодно способом, достать в городе нож и успеть догнать процессию. (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Znepokojuje mě jedna otázka: jestliže Bůh neexistuje, kdo tedy, ptám se, řídí životy lidí a vůbec koloběh věcí pozemských? (М. Булгаков: Мистр а Markétka)

Из всего выкрикнутого женщиной в расстроенный мозг Ивана Николаевича вцепилось одно слово: «Аннушка» (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Chlap v podvlíkačkách může jít v Moskvě po ulici výhradně v doprovodu milicionáře a směřuje pouze na jedno místo - na milici! (М. Булгаков: Мистр а Markétka)

9.3. Morfémy

Mezi další vyjadřovací prostředky jednotnosti patří morfémy, singulativy, okamžitá slovesa a frazeologismy. Na rozdíl od čísla substantiv a základní číslovky se jedná o doplňující prostředky nacházející se na periférii kategorie singularity. Morfémy patří k lexikálně-

gramatickým prostředkům vyjádření mnohosti. Se substantivy, adjektivy a adverbii se spojují v kompozita. Morfémy *одно-*, *jedno-* mohou vyjadřovat jednost nějaké jednotky, něco v počtu jeden, trvání jednoho časového úseku nebo předmět určený pro jednoho. V ruštině se navíc uplatňuje i pro vyjádření vzájemnosti či totožnosti.⁸⁵

Jednost nějaké jednotky: *Там царит убогий, непрекаемый, однозначный материализм...* (С. Довлатов: Заповедник)

*Мluvte, Porfiriji Petroviči, mluvte **jednoznačně** a bez vytáček, a hned!* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Zaměření na něco v počtu jeden: *На двух костылях впрыгнула очаровательной красоты **одноногая** девушка в широчайшей юбке, обшитой по подолу красной каймой.* (М. Булгаков: Записки юного врача)

*Starobylý **jednopatrový** dům krémové barvy na Okružní třídě stál v hloubi zakrslé zahrady, obehnané ozdobnou kovovou mříží.* (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Trvání jednoho časového úseku: *На дверях комнаты № 2 было написано что-то не совсем понятное: «**Однодневная** творческая путевка. Обращаться к М.В. Подложной».* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Na dveřích kanceláře č. 2 visela poněkud záhadná tabulka: **Jednodenní** tvůrčí cesty. Vyřizuje M. V. Padělaná.* (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Předmět určený pro jednoho: *Палата **одноместная** – таких во всей больнице только две.* (И. Грекова: Перелом)

*V přeplněném horském penzionu připadl na Jitku jako zázrakem **jednolůžkový** pokoj.* (I. Procházková: Otcové a bastardi)

Vzájemnost a totožnost: *Какой там композитор? Ах да, да нет! Композитор – это **однофамилец** Миши Берлиоза!* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Рука Кузьмина легла на телефон, и он собрался позвонить своему **однокурснику** Буре, чтобы спросить, что означают такого рода воробушки в шестьдесят лет, да еще когда вдруг кружится голова?* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

V ruštině se objevuje také morféem *едино-*, který se do češtiny překládá opět jako *jedno-*. Používá se u objektů, které mají něco jen jednou, něco společného s něčím, u dějů

⁸⁵ NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, s. 24.

uskutečňovaných jedním člověkem, např. *единообразие (jednotvárnost)*, *единомышленник (člověk stejného smýšlení)*, *единорог (jednorožec)*.

*В 48-й раз **единогласно** избран все тот же, многократно доказавший свою непоколебимую мудрость Благодетель.* (Е. Замятин: Мы)

*По **осмацтыřicáté** byl opět **jednohlasně** zvolen Dobroditel, který již tolikrát dokázal svou nepřekonatelnou moudrost.* (Е. Zamjatin: My)

Jak jsem se zmínila v teoretické části, v terminologii se můžeme setkat s přejatými morfémy vyjadřujícími singularitu: *моно-, уни-, соло-, моно-, уни-, соло-*. Užívají se především v odborných textech pro definici nových pojmů, například monomaniak je člověk, který se upíná pouze na jeden předmět či myšlenku; nebo jako synonyma ke slovům s domácími morfémy.

*Изредка только бормотал он что-то про себя, от своей привычки к **монологам**, в которой он сейчас сам себе признался.* (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

*Jen občas si pro sebe něco zabručel z vžitého sklonu k **monologům**, který si před chvílí sám přiznal.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

*Сам ты описал его как **мономана**, когда меня к нему привел.* (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

*Sám jsi mi ho vylíčil jako **monomaniaka**, když jsi mě k němu vedl.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

9.4. Singulativa

Singulativa slouží k vyjádření jedné částičky u substantiv s látkovým či hromadným významem. Označují také jednot, ale pouze u vybraných substantiv, patří tudíž na periferii prostředků vyjadřujících singularitu. V ruštině se užívá buď sufixu *-ина/-инка* nebo opisné konstrukce s kvantifikujícími substantivy. V češtině převládají analytické konstrukce, jak nám ukazují i níže uvedené příklady překladu z krásné literatury.

*Наконец, вот и переулоч; он поворотил в него полумертвый; тут он был уже наполовину спасен и понимал это: меньше подозрений, к тому же тут сильно народ сновал, и он стирался в нем, как **песчинка**.* (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

Konečně došel k postranní ulici a polomrtvý do ní odbočil; tam už byl napůl zachráněn, to chápal – nebyl tam tak podezřelý a mimoto se tam hemžilo lidmi, mezi nimiž se ztratil jako zrnko písku. (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Он старался, чтобы ни одна пылинка не села на черную резину. (M. Bulgakov: Собачье сердце)

Snažil se, aby na černé rukavice nedosedlo ani jediné zrnko prachu. (M. Bulgakov: Psi srdce)

Он очень давно не пил водки, и она мигом подействовала, хотя выпита была всего одна рюмка. (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

Hrozně dávno nepil vodku a teď rázem účinkovala, ačkoliv vypil jen tu jedinou skleničku. (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Kvantifikující substantiva nám v ruštině umožňují vyjádřit jednot potraavin. Různé druhy ovoce a zeleniny se pojí s různými substantivy, např. *головка лука, кочан капусты, клубень картофеля, зубок чеснока, кисть винограда, пучок редиски, стручок гороха*. Pro spočítání drobného lesního ovoce se používá substantivum *ягода*, např. *одна ягода малины, клубники, черники, земляники, ежевики*. V češtině také existují podobné výrazy označující jednot potraavin, např. *hlávka zelí, stroužek česneku, hrozen vína, svazek ředkviček, lusk hrachu, bobule hroznového vína*. Rozdíl mezi oběma jazyky je ovšem v tom, že se tato substantiva nepoužívají v češtině tak často jako v ruštině. V běžné mluvě nám k vyjádření jednoty stačí spojení číslovky se substantivem, např. *jedna cibule, jedno zelí*.

9.5. „Okamžitá“ slovesa

Význam singularity je možné vyjádřit také skupinou tzv. okamžitých sloves. Jde o dokonavá slovesa, která představují jednorázový průběh děje trvající jen krátký okamžik. V češtině se tvoří od nedokonavých sloves zakončených na *-at/-ovat* a jsou charakteristická sufixem *-nou-*, např. *sedat – sednout* a také od citoslovcí, např. *dupnout, mrknout, bouchnout*. Je potřeba tento typ odlišit od sloves se stejnou příponou, např. *mládnout, blednout*, která se ovšem tvoří od adjektiv a svým významem nepředstavují děj, jenž se stal pouze jednou, ale změnu stavu. V ruštině se pro vyjádření jednorázového, okamžitého děje používá sufix podobný tomu českému *-ну-*, druhou možností je použití prefixu *с-*, např. *коснуться, шагнуть, махнуть, сглотить, сбрыхнуть, сплунуть*.

Кто-то на ходу успел набрать телефонный номер пожарной части, коротко крикнуть в трубку. (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Он съездил в уездный город Грачевку и заказал себе костюм. (М. Булгаков: Записки юного врача)

*Zatímco se k němu dobývali a co se dohadovali, několikrát ho napadlo, že by bylo nejlepší se vším skoncovat a **křiknout** na ně skrze dveře.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

9.6. Frazeologismy

Posledním prostředkem vyjádření singularity jsou frazeologismy. Jde o ustálená slovní spojení nejčastěji se základní číslovkou *один/ jeden*.

V obou jazycích můžeme najít frazeologismy, které vyjadřují kromě jednoty i osamocenost, izolovanost. Zdůrazňují, že je někdo na něco úplně sám, bez pomoci druhých musí danou věc zvládnout, např. *один как перст; один-одинешенек; один-единственный*. Tyto frazeologismy vychází z rozšířené sémantiky číslovky *один*, která se v ruštině používá i pro vyjádření toho, že někdo je sám, např. *я возвращался домой один – domů jsem se vracel sám*. V češtině tento význam číslovka *jeden* nemá, a proto se ve frazeologismech tohoto významu nepoužívá. Existují ovšem frazeologismy, jejichž význam je podobný ruštině. Užívá se adjektiva *osamělý* nebo zájmena *sám*, např. *sám samotinký; osamělý/sám jako kůl v plotě; osamělá jako hruška v poli*.

Druhou skupinou jsou frazeologismy, které vyjadřují nespravedlivou generalizaci, to, že se s někým nebo něčím zachází stejně, jedním způsobem. V ruštině jde o velmi početnou skupinu, např. *сваливать всех в одну кучу; одним миром мазаны; подгонять под один колер; одним лыком шиты; на одну колодку; подводить под один ранжир*. V češtině se často uplatňují idiomy *jeden jako druhý, házet do jednoho pytle, narážet na jedno kopyto*.

Často se můžeme setkat také s frazeologismy, které zdůrazňují, že se něco dělá jedním jediným způsobem, vyvíjí se společné úsilí a je důležitá jednota, svornost, např. *играть в одну руку; быть за одно; все как один; táhnout за jeden provaz; jako jeden muž*.

Poslední skupinou jsou frazeologismy ukazující na to, že se něco stalo najednou, zároveň, bez dalšího opakování, např. *одним махом; одним пыхом; с одного удара*;

убить двух зайцев одним выстрелом/ударом; jedním dechem; na jedno posezení; zabít dvě mouchy jednou ranou.

Jak jsme si ukázali na uvedených příkladech, prostředků pro vyjádření jednoty je v jazycích několik. Centrem této kategorie je číslo substantiv a číslovka *jeden/один*, která se uplatňuje při počtu a její obdoba také ve složených výrazech a ve frazeologismech. Ruština se od češtiny svými možnostmi vyjádření jednoty příliš neodlišuje, v uvedených příkladech z krásné literatury si můžeme několikrát povšimnout, že při překladu singularity z ruštiny do češtiny použili překladatelé stejné prostředky. Dokonce i frazeologismy jsou svým významem v jazycích téměř stejné a někdy nalezneme shody i po formální stránce. Jediným rozdílem je v češtině užívání opisné formy pro vyjádření singulativ místo sufixů, jež se uplatňují v ruštině.

10. Mnohost

Mnohost neboli pluralitu můžeme v ruštině i češtině vyjádřit mnoha způsoby. Budu vycházet z teoretické části, kde jsem se pokusila vyložit všechny prostředky sloužící k vyjádření množství. Jak jsem již nastínila, jedná se o skupinu s daleko více prostředky, než jsme si ukázali v předchozí kapitole. Je to dáno tím, že pod pluralitou si představujeme určitý i neurčitý počet, zatímco u jednoty jde vždy jen o počet určitý – jeden. Neurčitý počet dále může mít význam různého malého nebo naopak velkého množství.

10.1. Určitá pluralita

Pro určitou specifikaci počtu nám v ruském a českém jazyce slouží numeralia, z nich odvozené morfémy, jež vytváří kompozita a také měrné jednotky.

10.1.1. Numeralia

Určitý počet předmětů, osob, zvířat či abstraktních jevů označují základní číslovky. Na rozdíl od číslovek *один, jeden* ostatní základní číslovky nemají tvar množného čísla, mluvnický rod vyjadřuje pouze číslovka *два, оба, два, оба*. Hlavním rozdílem mezi ruštinou a češtinou je ten, že v češtině se tento typ číslovek může pojít i s látkovými substantivy, např. *dvě vody*, v ruštině číslovka musí být rozšířena o jednotku míry, např. *килограмм, литр*.

V ruštině převládá tento opisný způsob vyjádření se základními číslovkami i ve spojení se substantivy označujícími ustálenou soupravu nebo soubor, v češtině se pro tato spojení užívá číslovek hromadných, např. *две связки ключей – dvoje klíče*. Hromadné číslovky na rozdíl od základních neoznačují počet kusů daného předmětu, ale počet souborů, v ruštině i češtině se užívají také ve spojení s párovými předměty. V ruštině se pak předmět nachází ve tvaru genitivu plurálu, např. *четверо носков* a v češtině v nominativu plurálu, např. *čtvery ponožky*.

Затем вытащил две пары белья, бритвенный ремень, какую-то книжку и футляр и все это спихнул ногой в пролет лестницы, кроме курицы. (M. Bulgakov: *Мастер и Маргарита*)

Рак přišly na řadu dvoje podvlékačky, holicí náčiní, nějaká knížka a pouzdro. (M. Bulgakov: *Mistr a Markétka*)

Kromě základních číslovek vyjadřují přesný počet i číselná substantiva, která pojmenovávají skupiny jevů. Jejich název je odvozen podle počtu členů těchto skupinových útvarů. V ruštině je jejich tvoření omezené na číslovky 0 – 10, avšak z jednoho čísla je možné utvořit více výrazů, např. *тройка, троица, триада*, atd. Tato rozmanitost se ovšem týká pouze několika číslovek, např. *седмice, осмice* se příliš nevyužívá ani v češtině.

Тройка двинулась в Патриарший, причем кот тронулся на задних лапах. (M. Bulgakov: *Мастер и Маргарита*)

Тrojice zabočila do Patriarchovy uličky a kocour si vykračoval na zadních. (M. Bulgakov: *Mistr a Markétka*)

V obou jazycích se pak používají i výrazy jako *сотня – stovka, тысяча – tisícovka, миллион – milion, миллиард – miliarda*. Při užití těchto číselných substantiv ve tvaru plurálu dochází ke změně jejich významu a dále již nevyjadřují přesný počet, ale naopak neurčitou mnohost.

Поднимались сотни рук, зрители сквозь бумажки глядели на освещенную сцену и видели самые верные и праведные водяные знаки. (M. Bulgakov: *Мастер и Маргарита*)

Zvedly se stovky rukou, lidé zkoumali bankovky proti osvětlené scéně a zjistili, že jsou na nich příslušné nefalšované vodotisky. (M. Bulgakov: *Mistr a Markétka*)

10.1.2. Morfémy

Určitou mnohost vyjadřují dále morfémy vytvořené ze základních číslovek ve tvaru genitivu, např. *дву-/двух-, трех-, четырех-, пяти-*. V češtině existuje u číslovky dva a tři varianta vytvořená z číslovky druhové, např. *дву-/двой-, три-/трой-, čtyř-, pěti-* apod. Číselný morfém se nachází na začátku kompozita, jde o první člen vyjadřující počet. Druhým členem, slovotvorným základem bývá zpravidla adjektivum nebo substantivum, které je upřesňováno morfémem, např. spojení *двухкомнатная квартира* znamená, že byt se skládá ze dvou pokojů; sousloví *двухрбый велблуд* nám ukazuje, že velbloud má dva hrby, atd.

*Тут в багровом свете от камина блеснула перед буфетчиком шпага, и Азазелло выложил на золотую тарелку шипящий кусок мяса, полил его лимонным соком и подал буфетчику золотую **двузубую** вилку.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*V nachové záři se před Šťávinem zableskl kord, Azazelo položil na zlatý talířek syčící kousek masa, pokapal ho citrónovou šťávou a podával ho bufetáři **dvouzubou** zlatou vidličkou.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Наконец, прикатил малютка лет восьми со старческим лицом и зашнырял между взрослыми на крошечной **двухколеске**, к которой был приделан громадный автомобильный гудок.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Nakonec se přiřítíl asi osmiletý chlapec se stařeckým obličejem a začal šmejdít mezi dospělými na miniaturní **dvoukolce**, opatřené obrovskou automobilovou houkačkou.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Вернувшись с этим богатством к себе в спальню, Маргарита Николаевна установила на **трехстворчатом** зеркале фотографию и просидела около часа, держа на коленях испорченную огнем тетрадь...* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*S celým tím bohatstvím se vrátila do ložnice, zasunula fotografii za rám **trojdílného** zrcadla a proseděla před ní skoro celou hodinu se zčernalým sešitem na kolenou.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Так, например, один горожанин, как мне рассказывали, получив **трехкомнатную** квартиру на Земляном валу, без всякого пятого измерения и прочих вещей, от которых ум заходит за разум, мгновенно превратил ее в **четырекомнатную**,*

разделив одну из комнат пополам перегородкой. (M. Bulgakov: Мастер и Маргарита)

*Kupříkladu jistý občan, jak mi vyprávěli, dostal **třípokojový** byt na Hliněném kopci a obratem ruky, bez čtvrtého rozměru a jiných věcí, nad nimiž člověku zůstává rozum stát, ho proměnil ve **čtyřpokojový** tak, že jeden pokoj rozdělil příčkou.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

V uvedených příkladech si můžeme všimnout, že v oblasti kompozit neexistují příliš velké rozdíly mezi ruštinou a češtinou. Nejčastěji se pro skládání slov užívá číslovky dvě, která má i přejatou podobu *бу-, ду-, дубль-*. Z. Nedomová porovnává ve své knize kompozita v ruštině a češtině a dochází k závěru, že českým kompozitům odpovídají v ruštině kompozita s domácím i přejatým číselným morfémem. Domácí číselné morfémy si v kompozitech korespondují a to i v mnou výše uvedených příkladech, ovšem přejaté číselné morfémy se objevují nejen v ruštině, ale i v češtině. Z. Nedomová uvádí jako paralelu ruských slov *дуфтонг* a *биметалл* české *dvojhláska* a *dvojkov*. V češtině tyto termíny bezpochyby existují, ale zároveň s nimi se používají i kompozita s přejatými morfémy jako *diftong* a *bimetal*. Při jednoduchém využití vyhledávacího řádku na internetu se dokonce termín *bimetal* zdá být používanějším. Kromě toho kompozita s domácími morfémy jsou bezpříznaková a přejaté morfémy evokují odbornost.

10.1.3. Speciální měrné jednotky

Poslední možností, jak vyjádřit přesný počet v obou jazycích, je užití tzv. speciálních měrných jednotek, o kterých byla řeč v teoretické části. Konvenční měrné jednotky zařadím k prostředkům vyjadřujícím nepřesný počet, protože jejich míra je dána konvencemi, které se proměňují. Speciální jednotky váhy a míry určují přesné množství buď ve spojení se základními číslovkami, nebo s látkovými substantivy, případně kombinací číslovky, jednotky a substantiva. Mezi nejčastěji používané patří *kilogram* a *gram* pro určení váhy, *metr* pro délku a *litr* pro objem. V ruštině i češtině se tyto jednotky pojí se substantivem v genitivu, např. *килограмм сахара, литр воды, килограмм cukru, литр воды*.

Jako první uvádím spojení číslovky s měrnou jednotkou. V ruštině se v úryvku měrná jednotka opakuje v několika větách po sobě, v češtině se uvádí pouze v první větě a

v dalších je vynechána. V češtině není nutná realizace jednotky, pro hovorový jazyk je její vynechání charakteristické.

*Сколько километров до Ялты? – спросил Римский. Варенуха прекратил свою беготню и заорал: – Думал! Уже думал! До Севастополя по железной дороге около полутора тысяч километров. Да до Ялты накинь еще **восемьдесят километров**.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Kolik kilometrů je do Jalty? zeptal se. Varenucha, který zmateně pobíhal sem tam, se zastavil a zabručel: „Na to už jsem myslel. Do Sevastopolu po železnici patnáct set a k tomu přidej **osmdesát**.“* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Druhým způsobem je spojení měrné jednotky s látkovými substantivy a vyčlenění přesného množství z masы látky. Díky tomu se stávají nepočitatelná substantiva počítatelnými a mohou být dále rozšířena i o základní číslovku, např. *литр вина – три литра вина; шестьдесят граммов пива; литр вина – три литра вина; шедесат грамů рýže.*

10.2. Neurčitá pluralita

V této kapitole si ukážeme všechny zbývající možnosti vyjádření množství. Jedná se o vyjádření množství malého a velkého a k tomu nám v jazycích slouží neurčité číslovky a adverbia, plurál substantiv, morfémy, kvantifikující substantiva, slovesný děj a frazeologismy. Kvantifikující substantiva jsem si dále rozdělila stejně jako v teoretické části na konvenční měrné jednotky, substantiva označující fragment předmětu nebo nadbytek, substantiva s významem hromadnosti, substantiva vyjadřující kvantitu v přeneseném významu

10.2.1. Plurál substantiv

Prvním a nepochybně hlavním prostředkem vyjádření neurčité plurality je číslo substantiv. Tvar plurálu u substantiv označuje neurčité množství. Pro vyjádření určité plurality je zapotřebí substantiva rozšířit o kvantifikátor. Singularia tantum svým významem také představují pluralitu, přesněji hromadnost, používají k tomu ovšem tvar singulárový.

*Мебель... состояла из ... туалета с зеркальцем в простенке, **стульев по стенам** на двух–трех грошовых **картинок** в желтых **рамках**, изображавших немецких*

барышень с птицами в руках, – вот и вся мебель. (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

Zařízení... tvořil... mezi okny toaletní stolek se zrcadlem, několik židlí přistavených ke stěnám a dva nebo tři žlutě zarámované laciné barvotisky představující německé slečny s ptáčky v rukou -- víc nábytku v místnosti nebylo. (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

10.2.2. Neurčité číslovky a kvantitativní adverbia

Jak jsem uvedla již v teoretické části, neurčité číslovky mohou být zájmenné či příslovečné povahy a označují velké nebo malé množství. Podle kontextu bývají řazeny také k adverbium s číselnou povahou. Velký počet jednotek nám v ruštině vyjadřují především výrazy *много, немало, достаточно*, jimž odpovídají české *много, немало, dost, hodně*. Malý počet pak označují slova *мало, немного, málo, немного, trochu*.

Как и часто устраивается в таких домах, где много фабричных, артельных, извозчиков и проч. (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

Jak tomu bývá často v domech, v nichž je mnoho dělníků, řemeslníků, drožkářů a podobně. (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Ни на какие похороны никакого племянника Максимилиан Андреевич, конечно, уже не собирался, а до поезда в Киев времени было достаточно. (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Na nějaký synovcův pohřeb už pochopitelně neměl ani pomyslení a do odjezdu kyjevského vlaku zbývalo dost času. (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Se zápornkou *не-/не-* se můžeme v ruštině setkat častěji než v češtině. Tam, kde se v ruštině používá *немного*, v češtině překladatelé často volí *мáло*, ovšem není to vždy pravidlem, i v češtině pro vyjádření neurčitého množství můžeme uplatnit výrazy jako *немáло, немного*.

Больных в тот вечер у профессора было немного, и с приближением сумерек ушел последний. (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Toho dne měl Kuzmin málo pacientů, poslední odešel za soumraku. (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

За этой стеной была улица, тротуар, слышно было, как шныряли прохожие, которых здесь всегда немало. (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

*Za touto zdí byla ulice, chodník, bylo slyšet přecházení chodců, kterých bylo v těch místech vždy **nemálo**.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Všechny uvedené výrazy se používají jako kvantifikátory neurčitého množství a pojí se buď se substantivy, nebo s verby. Pro druhořadou kvantifikaci se uplatňuje *очень, velmi, moc*. Kromě protikladu málo – mnoho se setkáváme i s číslovkami zájmené povahy, které vyjadřují, že je něčeho neurčité množství, ale bez této bližší specifikace málo – mnoho. Jde o výrazy jako *столько, сколько, несколько, tolik, kolik, několik*.

*Через **несколько** мгновений перед Иваном не было ни Стравинского, ни свиты.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Za **několik** minut zmizel Stravinský i se svou svitou.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

10.2.3. Morfémy

Z neurčitých číslovek jsou odvozené číselné morfémy, které se podílí na vzniku kompozit. Ke skládání slov se používají nejen domácí morfémy jako *много-, мало-, mnoho-, málo-*, ale i přejaté *мульти-, поли-, multi-, poly-*. Jejich úkolem je vyjadřovat neurčité množství, tedy že je něčeho málo nebo naopak hodně. V češtině se kromě uvedených morfémů, používají i kompozita s *více-, několika-*, např. *многоязычный словарь – vícejazyčný slovník, многозначное число – několikamístné číslo*. Přejaté morfémy se podobně jako u určité kvantity používají především ve vědecké terminologii, např. v medicíně (*полиартрит, polyarthritis*), chemii (*полисахарид, polysacharid*), jazykovědě (*полисемия, polysémie*).

*Мысль циническая; но ведь возвышенность организации даже иногда способствует склонности к циническим мыслям, уже по одной только **многосторонности** развития.* (Ф. Достоевский: Бесы)

*Мысль сундická; ale vždyť vznešený organismus druhdy zesiluje sklon k сундickým мыслям, právě z toho důvodu, že je tak **мнохоstranně** вывинут.* (F. Dostojevskij: Běsi)

*Было даже довольно **малоллюдно**, сравнительно с прежними годовыми собраниями в такие же дни.* (Ф. Достоевский: Идиот)

*Soňa jednotvárně oznamovala, že je ustavičně zasmušilý, **málomluvný**, ba že ho ani trochu nezajímají novinky z dopisů, které mu pokaždé vyřizuje...* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

*О, я вообще **полиглот** и знаю очень большое количество языков, – ответил профессор.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Jsem vůbec **polyglot** a znám celou řadu jazyků – vykládal profesor.* (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

10.2.4. Kvantifikující substantiva

Podobně jako neurčité číslovky se využívají i substantiva s významem nevymezené velké kvantity, např. *множество, масса, изобилие, обилие, множество, надbytek, масса, spousta* a substantiva označující fragment předmětu, např. *большинство, меньшинство, кусок, часть, kousek, většina, část*. V prvním případě máme na mysli substantiva, která svým významem upřesňují množství na až někdy nadbytečně velké a v druhém případě se jedná o pouhý zlomek, část nějakého kvantifikovaného objektu, např. městská část.

*Забегали шаги, застучали, стали входить, и в сверкающей от огня приемной с заново застекленными шкафами оказалась **масса** народа.* (М. Булгаков: Собачье сердце)

*Ozvalo se pobíhání, klapot podpatků, a do ordinace, plné zářících světel, která se odrážela v čerstvě zasklených skříních, vtrhla **spousta** lidí.* (М. Bulgakov: Psi srdce)

*Но тот скучающими глазами глядел вдаль, брезгливо сморщившись и созерцая **часть** города, лежащую у его ног и угасающую в предвечерье.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Ale Pilát hleděl znuděně do dálky, štítivě se mračil a pozoroval **část** města, která mu ležela u nohou v záři zhasínajícího slunce.* (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Konvenční měrné jednotky se nachází na pomezí vyjádření určitého a neurčitého počtu. Kdybych měla navázat na příklad s *hrnkem* z teoretické části, tak užívání tohoto substantiva v receptech vede k zařazení jednotek k určité pluralitě. Na druhou stranu není těmito substantivy nikdy vyjádřeno přesné množství, například víme, že *šálek* bude menší než *hrnek*, ale pokud není míra blíže specifikovaná, tak nám v restauraci mohou přinést libovolné množství tekutiny; *бутылка* či *láhev* může obsahovat tři decilitry, půl litru i litr tekutiny; *tabulka čokolády* či *плитка шоколада* představuje 100 i 200 gramů. Často záleží na tom, jaká míra konvenčních jednotek je zafixována v určité společnosti.

*Я кинулся в переднюю и там зажег свет, нашел **бутылку** белого вина, откупорил ее и стал пить прямо из горлышка.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Jdu do předsíně, rozsvítím, vyšťárám láhev bílého vína, otevřu ji a piju rovnou z láhve.
(M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Туфли стояли на ночном столике рядом с недопитой чашкой кофе и пепельницей, в которой дымил окурок, на спинке стула висело черное вечернее платье.
(M. Bulgakov: Мастер и Маргарита)

Na počním stolku sousedily střevíce s nedopitým šálkem kávy a popelníkem, kde ještě čadil nedopalek cigarety. (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Грибов набрали целую корзину, даже Лили нашла березовый гриб. (Л. Толстой: Анна Каренина)

Nasbírali plný košík hub, i Lili našla kozáka. (L. Tolstoj: Anna Karenina)

10.2.5. Substantiva s významem hromadnosti

Předchozí skupina substantiv vyjadřuje svým významem množství primárně, takže není zapotřebí se jí věnovat nějak podrobněji. Početnější a zajímavější kategorií jsou bezpochyby substantiva s významem hromadnosti, která jsem si v teoretické části rozdělila na 4 skupiny podle M. Formánkové. I když se jedná o knihu staršího data, převezmu zmíněné rozdělení i do své praktické části. Substantiva s významem hromadnosti představují jakousi spojnicí mezi substantivy, jež vyjadřují množství primárně a těmi, která kvantitativní význam nabývají až přeneseně. Jde totiž o substantiva vyjadřující pluralitu v přímém i přeneseném významu.

První skupinu tvoří názvy vojenských útvarů. Ve vojenské terminologii měla taková substantiva určitý množstevní význam, bylo dáno, z kolika vojáků se celek může skládat. V přeneseném významu jde vždy o neurčitý velký počet u všech celků, i když původně mezi nimi byla hierarchie (voják – četa – rota – prapor – pluk). V ruštině ve svém původním významu slova jako *армия, полк, легион, когорта, отряд, полчище* označují podle výkladového slovníku N. Švedovové uskupení vojáků, ale v přeneseném významu jde o neurčité, ale velké množství lidí nebo jiných objektů, které spojuje nějaký obecný příznak, zájem. Českými ekvivalenty názvů vojenských útvarů jsou *armáda, pluk, legie, šik, rota*. Podobně jako v ruštině i v češtině tato slova označují skupinu vojáků, oddíl vojska, v přeneseném významu podle Slovníku spisovného jazyka českého představuje *rota* skupinu lidí škodících společnosti, substantiva *armáda* a *pluk* mohou představovat velké množství, dav, zástup, ovšem *armáda* se takto uplatňuje pouze v expresivně

zabarvených spojeních a substantiva *pluk*, *legie* se dnes již v tomto významu skoro nevyžívají, jde o archaismy. Substantivum *šik* se v češtině přeneseně používá ve významu velmi mnoho. Podobný význam mají i substantiva *арсенал*, *арзенál* akorát s tím rozdílem, že neoznačují množství lidí, ale výhradně objektů, postupů či metod. Souvisí to pravděpodobně s původním významem těchto substantiv, která neoznačovala skupinu vojáků, ale skladiště zbraní. Tato substantiva se užívají v obou jazycích ve větách samostatně nebo ve spojení se jmény v genitivu plurálu.

АРМИЯ, ARMÁDA	строителей, студентов, безработных, читателей	nezaměstnaných, úředníků, pracujících, vozidel, traktorů
ПОЛК, PLUK	просителей, жалобщиков	nepřátel, žadatelů
ЛЕГИОН, LEGIE	родственников, звезд	dělníků, žebráků, mrzáků, příkladů
КОГОРТА, ŠIK	борцов за свободу, интеллигентов, журналистов	myšlenek, inteligence
ОТРЯД	журналистов, студенческий, пионерский, строительный	-----
ПОЛЧИЩЕ	комаров, мух, тараканов, грачей	-----
РОТА	-----	zlodějská
АРСЕНАЛ, ARZENÁL	знаний, средств, доказательств, понятий	prostředků, pojmů, nástrojů

Druhá skupina představuje substantiva označující seskupení osob jako *группа*, *орава*, *толпа*, *шайка*, *скопище*, *сонмище*, *скопление*, *банда*, *ряд*, *skupina*, *houf*, *shluk*, *hlouček*, *shromáždění*, *tlupa*, *banda*, *řada*, *dav*, *zástup*. V češtině jsou substantiva *tlupa* a *banda* expresivně zabarvená, nejčastěji se uplatňují v negativním slova smyslu jako *banda zlých lidí*, *tlupa lupičů*. Tomuto negativnímu hodnocení odpovídá ruské substantivum *шайка*. Substantiva *орава*, *сонмище*, *скопище* patří k hovorovým výrazům.

Особенное обстоятельство привлекает его внимание: на этот раз тут как будто гулянье, толпа разодетых мещанок, баб, их мужей и всякого сброду.
(Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

*Je zaujat zvláštní podívanou; tentokrát je tu nějaká veselice, **dav** vyšňořených měštek, žen, jejich mužů a všelijaké sebranky.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

*Культурные люди стали на точку зрения следствия: работала **шайка** гипнотизеров и чревовещателей, великолепно владеющая своим искусством.* (M. Bulgakov: Master a Margarita)

*Vzdělanci zastávali názor milice, že ve městě řádila **banda** hypnotizérů a břichomlvců, kteří dokonale ovládali své řemeslo.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Пехотинцы каппадокийской когорты отдавили в стороны **скопища** людей, мулов и верблюдов, и ала, рыся и поднимая до неба белые столбы пыли, вышла на перекресток...* (M. Bulgakov: Master a Margarita)

*Rozprášili **hloučky** lidí, mezků a velbloudů a ala ostrým cvalem dorazila na křižovátku a zvedala sloupy prachu.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*И я еще лихорадочно перелистываю в **рядах** одно лицо за другим – как страницы – и все еще не вижу того единственного, какое я ищу, и его надо скорее найти, потому что сейчас маятник тикнет, а потом...* (E. Zamjatin: Мы)

*A ještě horečněji listuji v **řadách** tváří jako ve stránkách knihy a pořád ještě nevidím tu jedinou, kterou hledám a musím ji rychle najít, protože co nevidět ta chvíle nastane a pak...* (E. Zamjatin: Мы)

Vzhledem k expresivním odstínům daných výrazů si můžeme všimnout, že ruské substantivum *толпа* se do češtiny nepřekládá jako *tlupa*, protože v ruštině jde o slovo neutrální, ale v češtině expresivní. Překladatel tak použil neutrální variantu *dav*. V druhém příkladě se nám potvrdilo, že ruské *шайка* odpovídá českému *banda*, *tlupa* svou expresivitou a negativním zabarvením, hypnotizéry se zde myslí Wolandova svita, jež v očích lidí napáchala množství škod. K výrazu *скопище* je synonymní *сонмище*, např. *скопище, сонмище зевак, темных элементов – hlouček, houf, tlupa čutilů, zločinných živlů*; substantivum *скопление* je svým významem neutrální, překládá se jako *shluk* či *shromáždění*.

Třetí skupina se skládá ze substantiv označujících seskupení živočichů, ptáků, hmyzu. Jde o slova *стая, стадо, табун, рои, отара, stádo, hejno, roj, smečka*. V ruštině mají tato substantiva širší škálu využití, mohou se totiž pojit nejen se zvířaty, ale i

v přeneseném slova smyslu s dalšími počítatelnými a nepočítatelnými jmény, v češtině jde o spojení především se zvířaty, ojediněle se používá např. *hejno dívek*.

*В руках у меня бинокль, механически поднес его к глазам: по грудь в траве, взвев хвостом, скакал **табун** коричневых лошадей, а на спинах у них – те, караковые, белые, воронье...* (Е. Замятин: Мы)

*Мěl jsem v rukou dalekohled, zvedl jsem ho mechanicky k očím – až po hrud' v trávě se s vlačícími ohony hnalo **stádo** hnědých koní a jim na hřbetech – tamti, se srstí plaváků, běloušů, vraníků...* (Е. Zamjatin: Мы)

*Но эти праздники – маги, чародеи, волшебники, эти **стаи** богомольцев...* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Але тыhle свátky! Мáговé, kouzelníci, čarodějové a **stáda** poutníků!* (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Это было похоже на огромный **рой** черных аэро: где-то в невероятной высоте – еле заметные быстрые точки.* (Е. Замятин: Мы)

*Podobalo se to ohromnému **hejnu** černých aer: kdesi v neuvěřitelné výši sotva znatelné černé tečky.* (Е. Zamjatin: Мы)

Substantivum *отара* se v ruštině pojilo původně pouze s ovce. Tento význam nemá v češtině ekvivalent, a tak ho musíme překládat opisem jako *stádo ovcí*. České *stádo* se pak kromě ovcí pojí i s jinými zvířaty, především s kopytníky, např. *stádo velbloudů, koní, srnců*. V ruštině se také používá substantivum *стадо*, ovšem není jediné, může se zaměňovat s výrazem *табун*, např. *табун лошадей, оленей, стадо коров* a opět se to týká zejména kopytníků. Ve spojení s lidmi (*стадо людей, stádo*) se objevuje posunutý význam, jde o nezorganizovanou, lehce zmanipulovatelnou skupinu. Substantivum *hejno* se nejčastěji užívá pro seskupení ptáků a ryb, např. *hejno holubů, ptáků, slepic, ryb*. Ruským ekvivalentem je *косяк* a *стая*, např. *косяк голубей, гусей, сельди, стая птиц*. Co se týče seskupení psů, v ruštině se opět používá substantiva *стая* a v češtině specifického výrazu *сmečka* – *psů, vlků*. Posledním dosud nezmíněným substantivem je *рой, роj*, které označuje velké společenství hmyzu, nejčastěji včel. V přeneseném významu představují tato substantiva význam shluku nějakých předmětů, myšlenek, např. *рой идеj, роj мыšленек*.

Do čtvrté skupiny patří substantiva označující souhrny předmětů. Jde o výrazy, které svou podstatou představují neurčité množství a přeneseně se mnohou pojít i s nepočítatelnými jmény. Patří zde ruská substantiva *куча, груда, ворох, конна, орда, стог* a česká *hromada, hrouda, horda, stoh*. V češtině se můžeme dále setkat s expresivními substantivy *halda, kupa, fůra*. Tato slova v ruštině i češtině znamenají přibližně to stejné – větší počet předmětů na sobě poskládaných, mohou se s kvantifikovanými substantivy pojít libovolně, výjimku tvoří akorát *stoh* a *стог*, ta se nejčastěji používají se substantivy *seno, sláma*, ale také přeneseně například s *papírem*. Substantiva *horda* a *hrouda* se nachází na periférii kategorie množství, mnohem častěji se v češtině setkáváme s používáním substantiv *halda, kupa*, jak nám dokazují i následující příklady z krásné literatury.

*Надоели они мне очень вчера, – обратился вдруг Раскольников к Порфирию с нахально-вызывающею усмешкой, – я и убежал от них квартиру нанять, чтоб они меня не сыскали, и денег **кучу** с собой захватил.* (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

*A proto jsem jim utekl a chtěl jsem si najmout byt, aby už mě nenašli, vzal jsem s sebou **кupu** peněz.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

*«А вдруг он, желтоглазый, – в своей нелепой, грязной **куче** листьев, в своей невычисленной жизни – счастливее нас?»* (Е. Замятин: Мы)

*Není ten žlutooký ve své ošklivé, špinavé **haldě** listí, ve svém nevyočítatelném životě – šťastnější než my?* (E. Zamjatin: My)

*Точно на том месте, где была **груда** платья, остались полосатые кальсоны, рваная толстовка, свеча, иконка и коробка спичек.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Namísto **hromádky** šatstva tu ležely jen pruhované podvlékačky, roztrhaná košile, svíce, papírová ikona a krabička zápalek.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*У меня же дело стоит! Уже рычал Римский, тыча пальцем в **груду** неподписанных бумаг.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Mně tady stojí práce! Vztekal se ředitel a poklepal prstem na **кupu** nepodepsанých lejster.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*И с крыльца я услышал, как в **ворохе** тряпья хныкал мальчишка.* (М. Булгаков: Записки юного врача)

*Zaslechl jsem na zápraží, jak v **kurě** hadříků slabě pláče dítě.* (М. Bulgakov: Zápisky mladého lékaře)

*Мы к вам, профессор, – заговорил тот из них, у кого на голове возвышалась на четверть аршина **конна** густейших вьющихся волос, – вот по какому делу...* (М. Булгаков: Собачье сердце)

*Jdem za vámi, profesore, spustil chlapík, jemuž trčela nad čelem dobře čtvrtáková hustá kudrnatá **kštice**, v jedné záležitosti...* (М. Bulgakov: Psí srdce)

*Попрошу не рыдать в кабинете! – уже злясь, сказал вспльчивый костюм в полоску и рукавом подтянул к себе свежую **пачку** бумаг, с явной целью поставить на них резолюцию.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Žádám vás, abyste v úřední místnosti nedělala scény! Zlostně vybuchl proužkovaný oblek a rukávem si přisunul **stoh** čistých papírů se zjevným úmyslem zaplnit je příkazy.* (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

V uvedených příkladech jsme si ukázali nejrozumnější možné překlady substantiv vyjadřujících velký souhrn předmětů. Výrazy si korespondují a tak se ve většině vět mohou libovolně zaměňovat. Vhodně zvolený výraz můžeme najít rozhodně u třetího příkladu, kde se výrazem *kupa* dokresluje negativní charakteristika výpovědi – velké množství špinavého, ošklivého listí. Substantivum *конна* se v ruštině velmi často používá v přeneseném významu ve spojení s vlasy, jak nám ukazuje i předposlední příklad, čeština nemá k tomuto vztahu ekvivalent, a tak se *конна волос* překládá jako *hříva* nebo *kštice*.

Kromě těchto čtyř skupin existují v ruštině ještě substantiva, která nemají význam hromadnosti, ale také vyjadřují množství v přímém i přeneseném významu, jde o substantiva označující velké nádoby jako *воз, короб, вагон*. Tyto nádoby se běžně používají k přenosům předmětů a metaforicky mohou znázorňovat množství i abstraktních substantiv, např. *воз информации, короб новостей, вагон работы*. V češtině se uvedené výrazy v daném významu nepoužívají.

Pro vyjádření malého množství užíváme v ruštině substantiva *кусок, крошка, щепоть, щепотка*. Původem těchto substantiv jsou verba, která představují rozdrčení, rozmělnění

něčeho – *крошить, кусать, щипать*. Výrazy *щепоть, щепотка* bychom mohli zařadit i mezi ta, jež vyjadřují určité množství, nejčastěji se totiž používají ve významu velmi malého sypkého množství, které se vejde mezi dva prsty, např. *щепоть соли*. *Крошка* a *кусочек* představují o něco větší množství, většinou malý úlomek něčeho, např. *крошка пирога, кусочек хлеба*. Pro vyjádření opravdu malého množství se pak používají zdobněliny daných substantiv, např. *кусочек, крошечка*. V češtině se uplatňují výrazy jako *kousek, špetka, ždibec, štipec, drobek*. Původem těchto substantiv jsou stejně jako v ruštině verba označující oddělení nějakého malého dílu – *kousat, drobit, štípat*. I v češtině nalezneme zdobněliny uvedených substantiv, které pak představují ještě menší množství, např. *špetička, drobceček, kousíček, ždibeček*. Substantiva *špetka, ždibec* a *štipec* odpovídají ruskému *щепоть*, např. *шпетка соли, ждибек mouky*. Substantiva *drobek* a *kousek* pak představují stejně jako v ruštině množství o něco větší, např. *drobek chleba, kousek housky*. *Drobek* je českým ekvivalentem ke slovu *крошка* a *kousek* se překládá jako *кусочек*.

С виду был он невысокого роста, сильного сложения, ловкий, вертлявый, с довольно приятным лицом, бледный, с широкими скулами, с смелым взглядом, с белыми, чистыми и мелкими зубами и с вечной щепотью тертого табаку за нижней губой. Класть за губу табак было в обычае у многих каторжных. (Ф. Достоевский: Записки из Мертвого дома)

Na pohled byl to člověk prostřední postavy, silného složení těla, obratný, pohyblivý, s dosti příjemným obličejem, bledý s širokými lícními kostmi, smělym vzhledem, bílými, hustými a drobnými zuby, a stále držel štipec rozetřeného tabáku za spodním rtem. (F. Dostojevskij: Zápisky z Mrtvého domu)

Обыкновенно я покупал кусок говядины, по фунту на день. (Ф. Достоевский: Записки из Мертвого дома)

Обыкновенно я куповал kousek masa, libru na den. (F. Dostojevskij: Zápisky z mrtvého domu)

10.2.6. Substantiva vyjadřující kvantitu v přeneseném významu

Zajímavá jsou také substantiva, která množství vyjadřují až sekundárně. Jde o skupinu substantiv, u kterých se kvantitativní význam objevuje až v přeneseném významu. Jejich základní význam nemá s množstvím nic společného, vyjádření kvantity je dáno kontextem, především slovem nacházejícím se za substantivem, jež bude kvantifikovat,

např. spojení *šedé mraky* nám o kvantitě nic neříkají, naopak spojení *mraky lidí* označují velké množství lidí. Přenesení významu je založeno na metaforách, mezi významy je vztah podobnosti, např. používání substantiva *moře* pro vyjádření velkého množství je dáno jeho velkou rozlohou. Jak jsem zmínila už v teoretické části, pro češtinu jsou typické metafory založené na názorné představě, v ruštině tato podmínka není. Jak si hned ukážeme na názorných příkladech, i když v obou jazycích existují slova se stejnou sémantikou, neznamená to, že se v ruštině i češtině daný výraz používá v přeneseném kvantitativním významu. Substantiva s přeneseným kvantitativním významem označují většinou přírodní jevy, úkazy. Podle původního významu jsem si je rozdělila do několika skupin.

První skupinou jsou úkazy spojené s vodou, buď označující vodní plochu, např. *море* nebo pohyb vody, např. *водонад*. Jako první se budu věnovat substantivu *море*, které podle výkladového slovníku může přeneseně označovat velký počet něčeho. Do češtiny se překládá jako *moře*, ale také jako *záplava* nebo *spousta*. V ruštině totiž můžeme říct *море людей, света, лжи*, ale v češtině pouze *moře lidí*. Světlo nás obklopuje, a tak se využívá metafory *záplava světla*; *море лжи* lze přeložit pouze jako *hodně, spousta lží*, bez kvantifikujícího substantiva. Ruské substantivum *море* se může spojovat s rostlinami – *море цветов* (*moře, záplava květů*), lidmi – *море народов* (*spousta národů*), pocity, emocemi – *море любви, радости* (*moře, spousta lásky, radosti*), předměty – *море книг* (*spousta knih*).

Пьер торопился скорее ехать вперед, и чем дальше он отъезжал от Москвы, и чем глубже погружался в это море войск, тем больше им овладевала тревога беспокойства и неиспытанное еще им новое радостное чувство. (Л. Толстой: Война и мир)

*Pierre spěchal, aby se co nejdříve dostal kupředu, a čím dál odjížděl od Moskvy a čím hlouběji se hroužil do toho **moře vojsk**, tím silnější ho ovládal nepokoj a dosud nepoznaný, nový pocit radosti.* (L. Tolstoj: Vojna a mír)

*Рука государя в белой перчатке подобрала поводья и он тронулся, сопутствуемый беспорядочно-заколыхавшимся **морем адъютантов**.* (Л. Толстой: Война и мир)

*Jeho ruka v bílé rukavici přitáhla uzdu a on vyrazil kupředu, doprovázen rozkomíhaným **mořem pobočníků**.* (L. Tolstoj: Vojna a mír)

Dalším slovem je *океан*, který se v ruštině také využívá ve smyslu velkého, nezměřitelného množství, často se může synonymicky zaměňovat se substantivem *море*, např. *океан людей, слов, слез*. V češtině se *oceán* příliš nepoužívá. Není dáno, s jakými slovy se může *moře* či *oceán* spojovat, tudíž překladatel má možnost zachovat slovní spojení používané v ruštině, ale při tvorbě nových textů se častěji setkáme se substantivem *moře* nebo adverbii *hodně, spousta*.

Моря и океаны водки испиваются на помощь бюджету... (Ф. Достоевский: Бесы)
*K udržení rozpočtu se vypíjejí **moře a oceány kořalky**...* (F. Dostojevskij: Běsi)

V pořadí třetím názvem vodního útvaru, který se rovněž používá pro vyjádření množství, je *řeka*. V ruštině se s ním opět můžeme setkat častěji, např. *реки крови, горя, река денег, слезы льются рекой*; v češtině také nalezneme spojení řeky krve, slz, potu, ale ve spojení s krví je neutrálnější spojení *potoky krve* a slzy většinou tečou *proudem*, nikoli *řekou*.

*Под Маргаритой плыли крыши троллейбусов, автобусов и легковых машин, а по тротуарам, как казалось сверху Маргарите, плыли **реки кепок**.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Kličkovala obratně mezi dráty, dole pod ní pluly střechy trolejbusů, autobusů i automobilů a po chodnících, jak se jí shora zdálo, proudily **řeky čepic**.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

V uvedené ukázce vidíme, že je možné spojení *řeky čepic* i v češtině. Jako rodilému mluvčímu se mi ovšem zdá toto spojení poněkud nezvyklé. Pro češtinu je dle mého názoru přirozenější spojení *řady čepic* nebo *davy čepic*.

Přenesený kvantitativní význam lze dále najít u substantiv původně vyjadřujících pohyb vody, např. *волна, водопад, половодье, приток, каскад, фонтан*. V češtině jsou časté již zmíněné *záplava* a *proud*, dále se objevují *vlna, vodopád, příval, příliv, přítok, kaskáda*.

*Да, взметнулась **волна горя** при страшном известии о Михаиле Александровиче.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*Zvedla se **vlna lítosti** při strašné zprávě o Michailu Alexandroviči.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Трое черных коней храпели у сарая, вздрагивали, взрывали **фонтанами** землю.* (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

*U kůlny stáli tři vraníci, odfrkovali, netrpělivě pohazovali hlavami a hrabali kopyty, až odletovaly **kaskády hlíny**.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

***Кровь фонтанами** из разорванных артерий на шею ударила вверх и залила и манишку и фрак.* (M. Bulgakov: Мастер и Маргарита)

*Ze zpretrhaných krčních tepen vystříkla **proudem krev** a zalila náprsenku i фрак, bezhlavý trup nesmyslně hrábl pohou a svezl se na podlahu.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*А так, сидя без движения, без света всю зиму, и вдруг на солнце, да в такой день, как нынче, да идут толпою, **притока воздуха** нет.* (Л. Толстой: Воскресение)

*Měsíční paprsek se rozvlní a vychrlí **vodopády světla** na všechny strany.* (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

*Přinesli láhev rumu; dva lokajové, celí ustrašení **přívalem rad** a pobídek kolemstojících pánů, spěšně vylatovali okenní rám.* (L. Tolstoj: Vojna a mír)

*Ruka se mu chvěla, když odevzdával koně podkonímu, a přitom cítil, jak mu srdce tluče pod **přívalem krve**.* (L. Tolstoj: Vojna a mír)

Z uvedených příkladů vyplývá, že se tato kvantifikující substantiva mohou pojit jak s látkovými substantivy, tak i abstraktními substantivy. V češtině se nám ukazuje názorná představa metafor. Vodopád představuje vodní tok padající prudce z výšky, při dopadu se voda rozptýlí do stran, světlo v daném spojení se pak chová stejně jako voda – dopadá na všechny strany. Podobnou situaci vidíme u přívalu a vlny ve spojení s abstraktními substantivy. Příval a vlna ve svém původním významu představují prudký, silný proud vody, v přeneseném významu ve spojeních *příval rad*, *vlna lítosti* označují silný proud slov, emocí. V ruštině se často užívá substantiva *фонтан* ve významu četného vyvrhování malých částí, kapek do stran. I v češtině se můžeme setkat s výrazem *fontána* v přeneseném významu, ovšem ne tak často jako v ruštině, častěji se používá substantiv *proud*, *záplava*.

S vodou jsou spojená dále dvě substantiva označující velké množství padající vody – *град*, *дождь* X *криобитí*, *дэšť*. V ruštině jsou si slova svým významem velmi podobná, např. *град/дождь камней, стрел, слез*. Typickým příkladem užití substantiva *град* je

ve významu velkého pocení, kde se *дождь* nepoužívá, *град* totiž vyjadřuje ještě větší intenzitu pocení a nachází se často ve tvaru instrumentálu ve spojení se slovesem, např. *пот капится градом, пот льется градом*. V češtině existuje podobné spojení slovesa, kvantifikujícího substantiva v instrumentálu a substantiva *pot*, nepoužívá se ovšem ani *dešť*, ani *krupobití*, ale *proud*, např. *pot z něj teče proudem, pot se řine proudem*.

Он знал, что теперь у него за спиной на помост градом летят бронзовые монеты, финики, что в воюющей толпе люди, давя друг друга, лезут на плечи... (М. Булгаков: Мастер и Маргарита)

Věděl, že za jeho zády se na tribunu snáší krupobití bronzových mincí a fiků a v ryčícím davu se lidé navzájem ušlapávají a šplhají jeden druhému na ramena... (М. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Несмотря на то, что пот капил градом по его лицу и капал с носа и вся спина его была мокра, как вымученная в воде, ему было очень хорошо. (Л. Толстой: Анна Каренина)

Не люди, а именно – ноги: нестройно топаящие, откуда-то сверху падающие на мостовую сотни ног, тяжелый дождь ног. (Е. Замятин: Мы)

Раматуји си јен – поһу, не лиди, але зровна поһу, нестејне дупајиди стовку поһоу, допадајиди на длазбу одкудси шора, тежкје крупобити поһоу. (Е. Zamjatin: My)

Když před sebou spatřila jakási vojska, považovala je za Rakušany a teprve podle deště granátů poznala, že je v první linii, a byla nucena zasáhnout. (L. Tolstoj: Vojna a mír)

Druhá skupina nemá k vodě zase tak daleko, obsahuje výrazy, které primárně označují nahromadění vodních par. Patří zde ruská substantiva *туча, облако* a česká *mrak, mračno, oblak*. Přeneseně mohou vyjadřovat jak nahromadění jiných malých částíček, co se vznášejí ve vzduchu, např. *oblak prachu, туча дыма*, tak i velké množství něčeho, např. *mraky lidí, туча мух*. Substantivum *mraky* se v přeneseném významu stává expresivním a ve spisovném jazyce se nahrazuje jinými substantivy, např. *hejno much, zástup lidí*. Substantiva *mračno, oblak* se pro vyjádření množství nachází ve tvaru singuláru a spojuje se s výrazy označujícími především seskupení prachu, kouře, páry, substantivum *mrak* vyjadřuje množství pouze ve tvaru plurálu a používá se kromě daných seskupení i s předměty, lidmi, zvířaty. V ruštině je situace podobná, *туча* se může pojit s podstatnými jmény, která označují lidi, zvířata, předměty a to buď ve tvaru

singuláru, nebo plurálu. Substantivum *облако* se pro výraz množství používá ve tvaru singuláru a pojí se především se substantivy označujícími shluky částic, které se vznášejí ve vzduchu, na rozdíl od češtiny se ale může spojovat s emocemi, náladami, stavy, např. *облако печали, грусти*.

Картечные пули затрещали по камню ворот, бревнам и щитам; и два облака дыма заколебались на площади. (Л. Толстой: Война и мир)

Kartáčové kulky třeskly o kámen, trámy a štíty na bráně; a nad náměstím se zakolébaly dva oblaky dýmu. (L. Tolstoj: Vojna a mír)

Чем выше поднималось солнце, тем выше поднималось облако пыли. (Л. Толстой: Война и мир)

Svižně si přehazoval nohu přes nohu v napjatých jezdeckých kalhotách, šířil kolem sebe oblaka vůně a kochal se pŕívabem své dámy... (L. Tolstoj: Vojna a mír)

Я решительно не постигаю, – заговорил я возбужденно и глядя на тучу искр, взметнувшихся под кочергой, – что эта баба сделала с белладонной. (М. Булгаков: Записки юного врача)

Туча осколков вылетела с громом и звоном, выпрыгнула пузатая банка с рыжей гадостью, которая мгновенно залила весь пол и завоняла. (М. Булгаков: Собачье сердце)

Šel ke kočímu, který klímal na kozlíku pod hustou lípou ve stínu, už dlouhém, se zájmem se díval na duhová mračna mušek, vířících nad statnými koňmi... (L. Tolstoj: Anna Karenina)

Do třetí skupiny jsem zařadila substantiva původně označující nerovnosti zemského povrchu. Patří zde substantiva *гора, пропасть, бездна, пропва, hora*. Substantiva *пропасть, бездна, пропва* primárně představují nějaké hluboké místo pod zemským povrchem. Vyjádření množstevní charakteristiky je u těchto slov záležitostí hovorového jazyka, v češtině se substantiva *propast, hlubina* v tomto významu vůbec nepoužívají, nemůžeme tedy říct **sešla se propast lidí*, ale v ruštině je spojení *собралось пропасть народа* zcela běžné. Substantiva *гора, hora* označují vyvýšeninu nad zemským povrchem.

*Как всегда, у него за время его уединения набралось **пропасть мыслей и чувств**, которых он не мог передать окружающим...* (Л. Толстой: Анна Каренина)

*Jako vždy se tu za celou tu dobu osamění nahromadila **spousta myšlenek a pocitů**, které nemohl sdělovat lidem vesvém okolí, a vyléval ted' Stěpanovi Arkadjiči srdce.* (L. Tolstoj: Anna Karenina)

*Я мог иметь **бездну слабостей**.* (Ф. Достоевский: Бесы)

*Měl jsem jistě **spoustu slabostí**.* (F. Dostojevskij: Běsi)

***Горы книг** написаны историками об этой кампании и везде описаны распоряжения Наполеона и глубокомысленные его планы...* (Л. Толстой: Война и мир)

***Норы книг** napsali dějepisci o tomto údobí a všude popisují Napoleonovy rozkazy a jeho hlubokomyslné plány...* (L. Tolstoj: Vojna a mír)

Substantivum *гора* se do češtiny překládá podle kontextu jako *hora, halda, kupra*. Výrazy označující prohlubeň povrchu v češtině nemají význam množství, a tak se ruské *бездна, пропва, пропасть* překládají s pomocí výrazů *spousta, hromada, moře, řůra*, např. *пропва вопросов – moře, spousta, hromada otázek*.

Do čtvrté skupiny jsem zařadila substantiva označující souhrny rostlin jako *урожай, лес, úroda, les*. I taková substantiva můžeme použít pro vyjádření množství, ovšem v obou jazycích se používají jen zřídka. Časté je spojení *лес рук, les rukou*, které vzniklo přípodobněním zvednutých rukou k lesu – řadám stromů. *Урожай, úroda* nám metaforicky taky mohou znázorňovat velké množství, avšak jejich užití je ještě vzácnější než předchozí spojení, např. *урожай рекордов, úroda dětí*.

Do poslední skupiny jsem zařadila všechna ostatní substantiva vyjadřující množství v přeneseném významu. Z ruských substantiv můžeme zmínit například *вулкан, лава, лавина, шквал, тьма, столб*. V češtině se používá hojně *lavina*, ostatní substantiva se používají pouze ojediněle, např. v básních *láva lásky, vulkán vášní, bouře hněvu*. Se substantivem *sloup* se také můžeme setkat, ale jen ve spojení s něčím, co nějak připomíná sloup, např. *sloup prachu, kouře, vody*.

*Посредине мостовой – быстрая и все-таки будто медленная (от тяжести) **лавина оперированных, шагающих туда – на запад**.* (Е. Замятин: Мы)

Uprostřed dlažby se valí rychlá, a přece (svou těžkopádností) zdánlivě pomalá lavina operovaných, kteří pochodují tam – k západu. (E. Zamjatin: My)

Конь ее взбросился на дыбы, в роце посыпались сухие сучья с деревьев, взлетела целая стая ворон и воробьев, столб пыли понесло к реке. (M. Bulgakov: Мастер и Маргарита)

Její kůň se vzepjal na zadní, v houští zapraskaly suché ulámané větvičky, vyplašené hejno vran a vrabců vzlétlo do vzduchu, zvedl se sloup prachu a vítr ho unášel k řece. (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)

Substantivum *шквал* bychom mohli přeložit jako *vichřice, bouře*, svým primárním významem představuje silný poryv větru, sekundárně popisuje intenzivní projevy jako *шквал овеций, возмущения, критики, обвинений*. V češtině se v tomto kontextu používá nejčastěji substantivum *příval*. Substantivum *вулкан* představuje vyvržení lávy na zemský povrch, v přeneseném významu jde o vyvržení velkého množství emocí, např. *вулкан страстей*. A posledním substantivem, o kterém bude v rámci této podkapitoly řeč je *тьма*. Dosud uvedená substantiva měla s metaforou množství vždy něco společného, ať už šlo o podobenství pohybu, velkého rozměru, tvaru, velkého vyvýšení nebo naopak prohlubně, substantivum *тьма* označuje temnotu, nepřítomnost světla a metaforicky velké množství, např. *тьма людей, примеров, строений*.

V krásné literatuře je díky přítomnosti všech pater jazyka možné najít příklady na každé uvedené substantivum. V běžné mluvě se zdaleka všechna nepoužívají stejně často. V češtině se můžeme obvykle setkat s hovorovým slovem *traky* nebo neutrálním *příval*. Z ruských substantiv bych zdůraznila používání slov *море, туча, тьма, град, дождь*.

10.2.7. „Násobená“ slovesa

Pluralitu je v češtině a ruštině možné vyjádřit i prostřednictvím sloves, v ruštině takový děj pojmenováváme jako „многokrатное действие“, v češtině se používá název „násobená“ slovesa nebo také frekventativa, iterativa. Jak jsme si ukázali už v teoretické části, tato verba jsou nedokonavého vidu a tvoří se v ruštině prostřednictvím sufixů *-a-, -ва-, -ыва-/-ива-* a v češtině jedním sufixem *-va*.

Всё чаще и чаще он говаривал нам: «Кажется, готов к труду, материалы собраны, и вот не работается! Ничего не делается!» (Ф. Достоевский: Бесы)

Stále častěji a častěji nám říkával: „Jsem tak říkajíc k práci připraven, materiál je sebrán, a nejde to a nejde! Nic nedělám!“ (F. Dostojevskij: Běsi)

*Я, впрочем, – продолжал болтать Коровьев, – **знавал** людей, не имевших никакого представления не только о пятом измерении, но и вообще ни о чем не имевших никакого представления и тем не менее проделывавших чудеса в смысле расширения своего помещения.* (M. Bulgakov: Мастер и Маргарита)

*„Mimochodem,“ žvanil, až se hory zelenaly, „**znával** jsem lidi, kteří nejen že neměli sebemenší pojem o čtvrté dimenzi, ale kteří neměli pojem vůbec o ničem, a přesto dovedli dělat zázraky.“ (M. Bulgakov: Mistr a Markétka)*

V uvedených příkladech se potvrzuje neaktuálnost těchto sloves, v prvním případě verba *говаривал/říkával* označují děj, který probíhal opakovaně (někdo někomu něco říkal ne jednou, ale několikrát) a zároveň v minulosti. Druhý příklad se slovesy *знавать/znávat* je opět umístěn do minulosti a vypovídá o tom, že někdo znal neurčitý počet lidí. Kromě těchto sloves, která opakovanost děje vyjadřují spolu s neaktuálností, si ukážeme několik příkladů, kdy je mnohost aktuální.

*«И знаете-с, все эти служебные обязанности... да вы, батюшка, не обижайтесь, что я вот все **хожу**-с, взад да вперед; извините, батюшка, обидеть вас уж очень боюсь, а моцион так мне просто необходим-с.» (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)*

*„Mám těch služebních povinností, a nezlobte se, příteli, že **chodím** pořád sem a tam, promiňte, příteli, mám hrozný strach, abych vás něčím neurazil, ale potřebuji nutně pohyb.“ (F. Dostojevskij: Zločin a trest)*

*«Вы чем здесь занимаетесь?» — спросила она, с брезгливым нетерпением перебивая его. «На контору к купцу одному **хожу**.» (Ф. Достоевский: Бесы)*

*„Čím se tu zaměstnáváte?“ přerušila ho netrpělivě a pohrdavě. „**Chodím** k jednomu kupci do kanceláře.“ (F. Dostojevskij: Běsi)*

Opakovanost děje je možné vyjádřit i tzv. nedeterminovanými slovesy pohybu. Jedním z nich je například *ходить, chodit*, které vždy označuje opakování děje. Od frekventativ se však tento typ liší možností být aktuální. V obou výše uvedených příkladech sloveso vyjadřuje děj opakovaný, ovšem v prvním příkladě vidíme, že děj probíhá v přítomnosti,

mluvčí chodí po místnosti v době pronášení výpovědi, v druhém příkladě už je děj neaktuální, ale také opakovaný.

Ну, а коли так, то, значит, деньги вот и понадобятся. Для него же понадобятся, понимаете? Давая вам, я все равно, что ему даю. (Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

No vidíte, a tak se vám ty peníze budou určitě hodit. Pro něho se vám budou hodit, rozumíte? Že je dávám vám, to je stejné, jako bych je dával jemu. (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Она ходила за ним всю ночь, давала ему лавровишневых капель и до рассвета повторяла ему: «Вы еще полезны; вы еще явитесь; вас оценят... в другом месте». (Ф. Достоевский: Бесы)

Ošetřovala ho celou noc, dávala mu valeriánské kapky a opakovala mu do svítání: „Vy jste ještě potřebný, vaše doba ještě přijde, vás ocení... jinde.“ (F. Dostojevskij: Běsi)

Opakovanost dějů jsou schopna vyjádřit také verba typu *давать/дават*. U nich je ovšem tato násobenost dána kontextem. Z krásné literatury jsem vybrala dva příklady, význam verba v prvním příkladu je „dávat něco jednou“ a navíc je zde příznak aktuálnosti. Stejně sloveso v druhém příkladě už ale vyjadřuje opakovaný děj, který se navíc odehrával v minulosti.

10.2.8. Frazeologismy

Pluralitu můžeme v neposlední řadě vyjádřit také díky ustáleným slovním spojením. Jde o skupinu unikátních sousloví, která mohou svým celkovým významem představovat malou nebo velkou neurčitou pluralitu. Pro malé množství je škála výrazových prostředků chudší než pro velké množství. Frazeologismy se mohou skládat z číslovky nebo ze slov, která jednotlivě nejsou schopna vyjádřit množství, ale společně tohoto významu nabývají. Jedná se o sousloví, která jsou pro rodilého mluvčího zcela přirozená, ale pro cizince často nerozlučitelná. Frazeologismy patří na periferii prostředků vyjadřujících mnohost, v běžné řeči se s nimi moc často nesetkáme, jejich délka často nekoresponduje s tendencí k jazykové ekonomii.

Malé množství nám vyjadřují ruské frazeologismy jako *кот наплакал кого/чего; с гулькин нос кого/чего; капля в море; полтора человека; раз, два и обчелся; по пальцам можно пересчитать; в обрез чего; не густо; что/как слону дробина*.

V češtině můžeme najít frazeologismy podobného významu, např. *ani co by za nehet vešlo; kapka v moři; na prstech jedné ruky si to můžeš spočítat; jen tak tak; není nazbyt čeho; to je jako když dá volovi jahodu*. Velice časté jsou konstrukce *je jich/toho jako...* (*tam pět a půl, poskrovnu, půl druhého, šafránu, když plivne*).

He буду молчать! У самих хлеба осталось – кот заплакал, а ты его, черта горбатого, содержишь, кормишь каждый день. (М. Шолохов: Тихий Дон)

Nebudu mlčet! Sami máte hrstku obilí a ty den co den krmíš toho přihrblého čerta. (М. Šolochov: Tichý Don)

Куда ж мы тебя положим? Видишь, тесно живем, уже мирнее сказал хозяин. Мне и места-то надо с гулькин нос. Вот тут, у порога, свернусь и усну. (М. Шолохов: Тихий Дон)

Камрак tě dáme spát? Vidiš, místa je málo, již klidněji pravil hospodář. Ale já nepotřebuji moc místa. Tuhle u dveří se stočím do klubka a usnu. (М. Šolochov: Tichý Don)

На них было все с иголки, им только что в Усть-Медведице выдали, ну, а мои ребята пообносились, да и дома с одежей не густо. (М. Шолохов: Тихий Дон)

Všichni byli parádně oblečeni, právě dostali všechno v Ust'-Medvedici, nu, a moji hoši jsou ošuměli a doma je také nedostatek šatstva. (М. Šolochov: Tichý Don)

Главная забота его состояла о деньгах и о том, сколько и как он их успеет спасти. Именно спасти, ибо, по понятиям его, медлить нельзя было уже ни часу и чем свет надо было находиться на большой дороге. (Ф. Достоевский: Бесы)

Jeho hlavní starostí byly peníze a to, kolik a jakým způsobem se mu jich podaří zachránit. Ano, zachránit, neboť podle jeho názoru nebylo už času nazbyt a musel být už před svítáním na cestě. (F. Dostojevskij: Běsi)

Дура ты! – накинулась она на нее, как ястреб, – дура неблагодарная! Что у тебя на уме? Неужто ты думаешь, что я скомпрометирую тебя хоть чем-нибудь, хоть на столько вот! (Ф. Достоевский: Бесы)

„Huso hloupá!“ vrhla se na ni jako jestřáb, „huso nevděčná! Co si to myslíš! Copak myslíš, že tě nějak zkompromitují, třeba jen co by se za nehet vešlo! (F. Dostojevskij: Běsi)

V ruském i českém jazyce nalezneme frazeologismy, které si navzájem korespondují, např. *капля в море – kapka v moři; полтора человека – pět a půl, půl druhého; no пальцам можно пересчитать – na prstech jedné ruky si to můžeš spočítat*. Používají se ovšem i frazeologismy, které nemají odpovídající variantu v druhém jazyce, při překladu se tak používá jiný prostředek pro vyjádření malého množství nebo frazeologismus svým významem podobný výchozímu frazeologismu. Vybrala jsem několik příkladů z literatury, první tři obsahují ruský frazeologismus, který se do češtiny překládá jinými prostředky, např. substantivem *hrstka, nedostatek*, číslovkou *málo*. Další dva příklady pochází také z ruské literatury, zde si však překladatel ustálená sousloví do českého textu přidal, v ruském originálu se frazeologismy neobjevují. Jako variantu frazeologismu *с гулькин нос*, mohl překladatel použít např. *ani co by za nehet vešlo*. Oba frazeologismy mají konstrukci s předložkou, která má význam přibližné míry. Ruská předložka *с* se používala především ve staré ruštině, míra je zde vyjádřena spojením předložky se substantivem, jež sloužilo pro měření předmětů. Frazém *с гулькин нос* patří k nejrozšířenějším frazémům v současné ruštině a doslova bychom ho mohli přeložit jako „velký jako holubí zobáček“. Podobně je tomu i v češtině s předložkou *za* ve spojení se substantivem. Použitím frazeologismu říkáme, že je něčeho tak málo že by se to ani za nehet nevešlo.⁸⁶ Neurčité malé množství vyjadřují i frazeologismy, které obsahují číslovku, např. *полтора человека, пět a půл*. Číslovka zde nemá charakter určitého počtu, ve skutečnosti tedy nemáme na mysli, že někde byl jeden a půl člověk nebo pět a půl lidí, ale že jich bylo „málo“.

Frazeologismy s významem velkého množství jsou hojně zastoupeny v obou jazycích. Ustálená slovní spojení jsem si rozdělila do několika skupin podle toho, z jakých slov se skládají nebo jakou situaci představují. Do první skupiny jsem zařadila frazémy vyjadřující tak velké množství lidí, zvířat či předmětů, že se mezi ně nedostane ani malá věc, např. *яблоку негде упасть, иголку негде воткнуть, плюнуть негде, вавилонское столпотворение, шагу негде ступить*. V češtině nalezneme k prvním třem uvedeným frazeologismům ekvivalenty skládající se z podobných slovních spojení – *jablko by nepropadlo, ani špendlík by nepropadl, není kam plivnout*. Další dva frazeologismy nemají v češtině zastoupení. U frazeologismu *как сельдей в бочке кого где, намаčkани jako sardinky* je prvotním významem těsnost, ale používá se v situacích, kdy máme velké

⁸⁶ STĚPANOVA, Ludmila. *Česká a ruská frazeologie: diachronní aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 177 – 178.

množství lidí, věci na malém prostoru. V češtině navíc můžeme nalézt frazeologismy, jejichž základem je přirovnání k místům, která zpravidla bývají přeplněna, např. *je tu/bylo tam lidí jako o posvícení, na pouti, na jarmarku, na Václaváku*. V této souvislosti se můžeme setkat i s frazeologismem *голова на голове, hlava na hlavě*, kde hlava představuje člověka a celý frazeologismus se pak používá pro vyjádření velkého počtu lidí na jednom místě.

Меж тем комната наполнилась так, что яблоку упасть было негде.
(Ф. Достоевский: Преступление и наказание)

Pokoj se zatím zaplnil tak, že by jablko nepropadlo. (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Дом в ней стоит об двух с лишним этажах, на базу скотины набито рог к рогу, птицы всякой по двору ходит – плюнуть некуда, ну словом, жил этот помещик, как царь. (М. Шолохов: Тихий Дон)

Stál tam jednopatrový dům ještě s podkrovím, na dvoře dobytka namačkáno a všelijaké drůbeže, že nebylo kam plivnout, zkrátka ten statkář si žil jako car. (M. Šolochov: Tichý Don)

Ждать несколько часов нет смысла, и мы шагаем километр вниз по течению, туда, где работает паром. Здесь, однако, тоже вавилонское столпотворение. Дальше идти некуда, мы прощаемся с ослом, платим его хозяину по 20 динаров и протискиваемся к берегу. (Б. Ефимов: Десять десятилетий)

Pili a přiřukávali si. A znovu pili. Hluku bylo jako na jarmarku. (M. Šolochov: Tichý Don)

Druhou skupinou jsou frazeologismy, jejichž komponentem je nějaká část těla. V ruštině najdeme frazeologismy (*быть*) *по горло (в чем/у кого), выше головы, навязнуть в зубах у кого, полон рот, за глаза*, české frazeologismy jsou ekvivalentní – *mít něčeho po krk, nad hlavu, plné zuby*. Význam je takový, že někdo má něčeho tak moc, např. práce, starostí, že ho to až převyšuje nebo se toho nemůže zbavit podobně jako zbytků jídla, která nám zůstanou v zubech.

Там у него работы было по горло: железнодорожный телеграф, телефон, а иногда, в моменты недолгих отлучек начальника станции Поварихина, также и сигнализация и блокировка, приборы к которым тоже помещались в аппаратной.
(Б. Пастернак: Доктор Живаго)

*Много ли у нас таких, как вы? Вы цены себе не знаете. Хлопот **полон рот**: тут и своя стройка вертится на уме.* (И. Гончаров: Обыкновенная история)

*Katěrina Ivanovna, která byla doopravdy rozčilená a velmi unavená a měla už smuteční hostiny **nad hlavu**, ihned Amálii Ivanovně „odsekla,“ že „mele nesmysly“ a ničemu nerozumí.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

*Byl totiž u své bytné **po krk** zadlužen a bál se jí přijít na oči.* (F. Dostojevskij: Zločin a trest)

Jako třetí jsem si vytvořila skupinu frazeologismů s názvy zvířat. V ruštině se nejedná o příliš produktivní skupinu, nejčastěji se můžeme setkat s frazeologismem *как/что собак нерезаных*, ovšem objevují se i přirovnání *как у собаки/кошки блох, как муравьев, как мух*. V češtině můžeme také říct, že je někoho nebo něčeho *jako psů*, ale mnohem častěji se objevují spojení *jako mravenců, jako much, jako kobylek*. Často se jedná o zvířata, pro které je charakteristický život ve velkých počtech – v hejnech, mraveništích.

*Захочем мы с тобой, и всех их до одного на берег швырнем, - они дешево стоят, и их везде **как собак нерезаных**.* (М. Горький: Фома Гордеев)

*Вот тебе, думаю, генерал, вот тебе и маер, а вшей - **как на шелудивой кошке блох!*** (М. Шолохов: Тихий Дон)

*Tu to máš, myslím si, generál a major, a vši má **jako prašivá kočka blech!*** (М. Šolochov: Тихý Дон)

*Jednou v neděli zašel do Mochovova krámu. Bylo tam lidí **jako much**.* (М. Šolochov: Тихý Дон)

V ruštině je častým způsobem vyjadřování množství také opakování slov nebo slovotvorných základů, např. *кишмя кишеть, тьма тьмущая, хоть пруд пруди, видимо-невидимо, битком набито/набитый*. Frazeologismus *кишмя кишеть* se používá ve spojení s velkou skupinou nebo s velkým množstvím pohybujících se lidí či zvířat. Základem je verbum *кишеть*, které znamená „hemžit se, pobíhat.“ Spojení *тьма тьмущая* můžeme přeložit jako „tma tmoucí“ nebo „velké množství.“ Substantivum *тьма* dříve označovalo počet 10 000 a výraz *тьма тем* 100 000. Později došlo pod vlivem rčení *тьма тьмущая* ke změně tvaru slova, a tak dnes máme v ruštině tato

homonyma.⁸⁷ Další dvě ustálená slovní spojení *хоть пруд пруди*, *видимо-невидимо* neobsahují žádný dodatečný význam, můžeme je používat jako synonyma k *очень много*. Frazeologismus *битком набито* bychom mohli zařadit i do první skupiny, označuje situaci, kdy je nějaké místo přeplněné až k prasknutí. Jak si ukážeme i v následujících příkladech, v češtině nemají tyto frazeologismy ekvivalenty. Při překladu se pak místo českého frazému využívá jiných prostředků pro vyjádření množství.

Погляди-ка, озеро: что за великолепие! истинно небесное! рыба так и ходит; одну осетрину покупаем, а то ерши, окуни, караси кишмя кишат: и на себя и на людей идет. (И. Гончаров: Обыкновенная история)

Пришел справный. Там у него одежды и добра – видимо-невидимо! (М. Шолохов: Тихий Дон)

Вrátil se zámožný. Má šatů a jiných věcí – hromadu! (М. Šolochov: Tichý Don)

На собрание пошел он вместе с Кошевым и Иваном Алексеевичем. Майдан набит битком. (М. Шолохов: Тихий Дон)

Na schůzi šel společně s Koševým a Ivanem Alexejevičem. Shromáždění bylo napřehováno. (М. Šolochov: Tichý Don)

Z ruských frazeologismů je důležité zmínit ještě *хоть отбавляй*, *не счесть*, *вагон и маленькая тележка*, *непечатый край*, *начать да кончить*, *отбоя нет*, *лошадиная доза*, *как грибов после дождя*, které jsou svou strukturou jedinečné. Frazeologismus *хоть отбавляй* se používá ve významu nadbytečného množství něčeho, většinou jde o negativní vyjádření množství, které až převyšuje naše potřeby. Podobný význam má i další frazeologismus *не счесть*. Ten se objevuje v případech množství, které je tak velké, že bychom ani nespočítali. *Вагон и маленькая тележка* představuje také velké množství, nadbytek, nejen celý vůz, ale ještě i malý vozík něčeho k tomu, nadbytek vyjadřuje i další frazeologismus *непечатый край*. Frazém *начать да кончить* bychom mohli přeložit do češtiny jako „něco nebere konce“; *отбоя нет* znamená, že se někoho „nelze zbavit, dveře se s ním netrhnou“; *лошадиная доза* se překládá jako „koňská dávka“. Poslední frazeologismus najdeme i v češtině, je všeobecně známo, že houbám vyhovuje vlhko, a proto po dešti rostou rychleji, slovní spojení *как грибов после дождя/jako hub po dešti* se ustálilo a používá se přeneseně pro velké neurčité množství.

⁸⁷ STĚPANOVA, Ludmila. *Česká a ruská frazeologie: diachronní aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 173.

*А качеств этих у Митьки было **хоть отбавляй**: не особенно доверяя казакам, он сам водил на распыл заподозренных в большевизме...* (М. Шолохов: Тихий Дон)

*А těchto vlastností měl Mítka **nadbytek**: nedůvěřuje nijak zvláště kozákům, sám vodil na popravu lidí podezřelé z bolševictví...* (M. Šolochov: Tichý Don)

*А перстней и колец у него оказалось – **не счесть!*** (М. Шолохов: Тихий Дон)

*А prstenů měl – že by je **nespočítal**.* (M. Šolochov: Tichý Don)

*Как видите, – он аккуратно прячет схемы расположения севастопольских ретраншементов и апрошей в папку с надписью «Исторические примеры», – работы у нас **непочатый край**.* (В. Некрасов: В окопах Сталинграда)

*От японцев нам **отбоя нет**: каждый день, с утра до вечера, по нескольку раз.* (И. Гончаров: Фрегат Паллада)

Jak už jsem naznačila v první skupině, pro češtinu jsou charakteristická přirovnání. Nejčastěji se používá sloveso *být* spolu se zájmenem *on, ten*, např. *je jich/je toho jako máku, smetí, hub po dešti*, atd. Opět se používají substantiva, která se běžně nachází ve velkém množství.

*A mně se, mládenci, dneska zdálo, že seču s tátou trávu na louce a kolem dokola lidí **jako máku**, vykládal tichý Prochor Zыkov s dobromyslnýma telecíma očima.* (M. Šolochov: Tichý Don)

*Je tu hodně rabínů? **Jako smetí**, odpověděl.* (A. Lustig: Zloděj kufrů)

Na závěr praktické části bych ještě ráda zmínila několik hovorových výrazů, které se také často používají k vyjádření množství právě v hovorovém jazyce. V češtině to jsou příslovce *habaděj, hafo, přehršel, krapet, drobet*. Příkladové příslovce *přehršel* či *přehršle* se dnes používá ve významu velkého množství, původně však byl jeho význam opačný a znamenal množství, které se nabere do dvou spojených hrstí, dlaní. Význam se změnil díky předponě *pře-*, která dnes evokuje nadměrné množství. Podobný osud potkal i příslovce *hafo*, které pravděpodobně také vzniklo ze slova *hrst*. Dnes slouží stejně jako *přehršel* a *habaděj* k vyjádření neurčité velké plurality. Výrazy *krapet* a *drobet* se užívají pro vyjádření velmi malého množství. V ruštině můžeme najít hovorové výrazy *навалом, уйма, прорва, кина, гибель*. U všech nacházíme význam velkého neurčitého množství,

např. *заданий было навалом* můžeme volně přeložit jako *dostali jsme hafo úkolů*. Adverbium *навалом* vzniklo přeneseně z představy nalívání něčeho bez obalu, čímž vznikl velký nepořádek. Substantivum *куча* se v hovorovém jazyce spojuje s věcmi, které leží jedna na druhé. Zajímavé je substantivum *зубель*, které ve svém původním významu znamená ukončení existence a přeneseně nesmírně velké množství.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo najít jazykové prostředky, kterými se v ruském a českém jazyce vyjadřuje množství. Poté bylo zapotřebí nashromáždit co nejvíce konkrétních výrazů, které jsou schopny vyjádřit jednotu nebo mnohost. Následně bylo mým cílem jednotlivé obraty analyzovat a na základě společných rysů je rozdělit do skupin. Nakonec bylo mým úkolem porovnat, jak se jednotlivé prostředky uplatňují v ruštině a jak v češtině.

Tato práce se skládá se ze dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část vychází z poznatků získaných z četby literatury. Stěžejními byly knihy M. Formánkové a Z. Nedomové rozšířené o další příručky, slovníky a časopisecké příspěvky. V první kapitole jsem se zaměřila na kategorii kvantity, definovala její druhy a uvedla práce několika lingvistů, již se o kvantitu a její vymezení zajímali. S kategorií kvantity se můžeme setkat v různých vědních disciplínách, pro mou práci byla stěžejní kvantita v jazyce, konkrétně kvantita mnohostní označující vymezený nebo nevymezený počet předmětů, jedinců či dějů. Ve druhé kapitole jsem analyzovala termíny jako kvantifikace a kvantifikátor, a poté definovala druhy kvantifikátorů, které jsem v průběhu práce používala.

Třetí kapitola je z celé teoretické části nejobsáhlejší a je věnována substantivům. Substantiva patří k ohebným slovním druhům a je u nich možné určit kategorii čísla, která představuje opozici jednoty a nejednoty objektu pojmenovaného substantivem. Jednotu označuje singulár, pro mnohost v jazycích existovalo několik druhů množného čísla. Vzhledem k tomu, že ruština i čeština patří ke slovanským jazykům a mají tudíž společný základ, v obou jazycích se zachovalo nejdéle číslo dvojné. Tzv. duál představoval množství rovnající se dvěma a dodnes nalezneme v ruštině i češtině jeho pozůstatky, které jsou ale jako zvláštní tvary slov řazeny k plurálu. Gramatické číslo substantiv ovšem není nositelem konkrétního počtu, toho dosáhneme až přidáním kvantifikátorů. Podstatná část této kapitoly tak byla věnována kvantifikujícím substantivům, která se užívají právě ve funkci kvantifikátorů. Při hledání jednotlivých prostředků jsem zjistila, že substantiva mohou vyjadřovat jak určitou, tak i neurčitou mnohost. Pro vyjádření určité plurality se ze substantiv používají speciální měrné jednotky, jež nám jak sám název napovídá, určují přesnou míru nějaké látky. U neurčité plurality se mi povedlo najít mnohem více výrazů než u určité. V rámci podstatných

jmen jsem si nadefinovala jednotlivé skupiny substantiv, které jsou schopny kvantifikace a těmi se pak podrobněji zabývala v praktické části. Uvědomila jsem si, že v obou jazycích pro vyjádření množství nepoužíváme jen substantiva, u nichž je mnohostní kvantita dána prvotním významem, ale že řada prostředků se nám odhalí až díky kontextu. Mnohost je u nich dána sekundárně, prostřednictvím metafor a přirovnání.

Čtvrtou kapitolu jsem zasvětila analýze číslovek, které nepochybně patří k centru kategorie kvantity. Vzhledem k tomu, že na klasifikaci číslovek neexistuje jednoznačný pohled, nebylo jednoduché určit, co všechno k číslovkám patří a jaké druhy vlastně v ruštině a češtině máme. Nejzajímavější byla problematika tzv. číselných substantiv, jež svou podstatou vyjadřují číselný význam, ale formálně patří k substantivům. Řadové číslovky jsou některými jazykovědci řazeny k adjektivům a neurčité číslovky zase k zájmenům nebo příslovcím. V teoretické části jsem si tak zvolila jeden přístup, ale zároveň se i pokusila nastínit jiné pohledy na kategorii číslovek.

S nejednoznačností jsem se potýkala také v páté kapitole. Ta byla zaměřena na slovesný děj, jeho opakovanost či jednost. V knize M. Formánkové se objevila informace, že v jazycích nám pro vyjádření mnohosti slouží opakovaný děj, který vyjadřují iterativa a frekventativa. V jiných příručkách byly tyto dva druhy sloves považovány za jedno a to samé. Po hlubším prozkoumání rozdílů jsem od tohoto rozčlenění také ustoupila, protože se od sebe daná slovesa nelišila sémanticky, ale pouze formálně. Kromě frekventativ jsem význam opakovaného děje našla i u nedeterminovaných sloves pohybu. Opakovanost nebo okamžitost děje slovesa vyjadřují jak slovotvorně tak i lexikálně.

Dále jsem se podívala na vyjadřování množství prostřednictvím opakování výrazů v rámci jedné věty. Jde o opakování celých výrazů nebo jejich částí, většinou ovšem dochází k vyjádření i jiné kvantity než jen mnohostní. V češtině se tato spojení téměř nepoužívají, v ruštině bývají často součástí frazeologismů. A právě ustáleným slovním spojením jsem se věnovala v sedmé kapitole. Frazeologismů v jazycích nalezneme nespočet, mohla by se jimi zabývat celá diplomová práce, a tak jsem v praktické části mohla uvést pouze některé z nich. Snažila jsem se vybrat takové, které nejsou v jazycích ojedinělé, ale jejich dílčí význam nebo skladba slov se opakuje. Poslední teoretická kapitola byla zaměřena na morfémy, jež tvoří kompozita. Náplní teoretické části byl sběr přejatých a původních ruských a českých morfémů, v praktické části jsem se podívala na to, jak si jednotlivé morfémy v jazycích navzájem odpovídají. Pro lepší pochopení všech

prostředků vyjadřujících jednotu či mnohost, jsem teoretickou část obohatila o mnoho praktických příkladů.

V praktické části jsem vycházela z poznatků získaných při tvorbě části teoretické. Menší část práce byla věnována prostředkům vyjadřujícím jednotu, větší část se věnovala mnohosti. Je to dáno tím, že u mnohosti neboli plurality nevyjadřujeme pouze množství určité, ale i neurčité. Před samotnou tvorbou praktické části bylo zapotřebí nashromáždit co nejvíce slov a slovních spojení, která vyjadřují význam singularitu nebo plurality. K tomu mi sloužily příručky, výkladové a frazeologické slovníky a časopisecké příspěvky. Všechny nalezené výrazy jsem rozdělila do skupin podle společných znaků a dále se pokusila porovnat jejich užití v ruštině a češtině, abych si udělala obrázek o tom, jaké způsoby vyjádření jednoty a mnohosti existují v obou jazycích. U vybraných zástupců jsem dohledala i jejich využití v jazyce. Jako zdroj mi sloužila krásná literatura, ve které je možné najít všechny útvary národního jazyka, ať už se jedná o útvar spisovný či nespisovný.

Pro vyjádření jednoty jsem našla šest prostředků, prvním z nich bylo jednotné číslo substantiv. V ruštině i češtině substantiva ve tvaru singuláru označují jednotu nějakého objektu. Výjimku tvoří tzv. *singularia tantum*, která mají tvar jednotného čísla, ale označují hromadnost. Skupiny hromadných, látkových a abstraktních substantiv nalezneme v obou jazycích. Při bližším prozkoumání jsem ovšem zaznamenala, že ne vždy mají ruská *singularia tantum* český ekvivalent, který by sice z hlediska formy patřil k jednotnému číslu, ale vyjadřoval hromadnost, například *картофель* a *brambory*. Druhým prostředkem byla číslovka *один, jeden*, jež má všechny tři rodové formy a uplatňuje se stejným způsobem v obou jazycích, tvar maskulina se používá u substantiv mužského rodu, tvar feminina u substantiv ženského rodu a tvar neutra se pojí se substantivy středního rodu. Ruština se od češtiny může odlišovat rodem substantiva, např. v ruštině řadíme substantivum *вопрос* k mužskému rodu a v češtině výraz *otázka* k femininům, ale používání číslovky je stejné – řídí se rodem substantiv. Jako třetí jsem se zabývala morfémy *одно-, едино-, jedno-*, které vznikly ze základní číslovky. U nashromážděných kompozit jsem našla několik dílčích významů a ke každému uvedla příklad z literatury. Většinou byla nalezená kompozita významově stejná v ruštině i češtině. V obou jazycích mohou vyjadřovat trvání jednoho časového úseku, jednotu nějaké jednotky, označovat předmět určený pro jednoho. V čem se ovšem ruština od češtiny odlišuje, jsou kompozita vyjadřující vzájemnost, totožnost. V ruštině jsem

objevila substantiva *однофамилец, однокурсник, одноклассник*, která se v češtině s morfémem *jedno-* nepoužívají a překládají se jako *jmenovec, spolužák*. Čtvrtá podkapitola byla věnována singulativům, která označují vyčlenění jedné částičky u hromadných a látkových substantiv. V ruském jazyce se látková a hromadná substantiva nemohou samovolně pojit se základní číslovkou, ale pro upřesnění počtu je zapotřebí spojení číslovky, singulativa a substantiva, např. *три головки лука*. V češtině sice také nalezneme tato singulativa, v běžné mluvě se ovšem nejčastěji používají spojení bez něj, např. *tři cibule*. Dále jsem se podívala na tzv. okamžitá slovesa, která vyjadřují jednorázový průběh děje. Zjistila jsem, že tento typ sloves se tvoří v ruštině i češtině prostřednictvím sufixu, a že právě tento sufix dodává ději okamžitost, jednorázovost. Posledním prostředkem vyjadřujícím singularitu jsou frazeologismy. Zaměřila jsem se na frazeologismy, které obsahují číslovku *один, jeden*. Mnohoznačnost této číslovky se podepsala i na frazeologismech, jež kromě významu jednoty vyjadřují i další významy. Ustálená slovní spojení jsou pro každý jazyk specifická, z hlediska formy se kromě přítomnosti číslovky ruské frazeologismy s českými neshodují, významově si jsou ale velmi blízká.

Poslední desátá kapitola je velmi obsáhlá a skládá se z mnoha podkapitol. Zabývala jsem se v ní pluralitou určitou a neurčitou. Stejně jako u singularity jsem se i u plurality věnovala číslovkám a kompozitům. U číslovek jsem se zaměřila na jednotlivé druhy a jejich vazby se substantivy. Při porovnání ruských a českých číslovek jsem objevila, že druhové číslovky (*двойі, тройі*) v ruštině neexistují, hromadných číslovek (*двое, троје*) je jen pár a pojí se pouze s jistými druhy substantiv. V češtině jsem našla více druhů číslovek než v ruštině, a tak se pro vyjádření některých významů používají v ruštině opisné konstrukce. Číselná substantiva ve tvaru jednotného čísla vyjadřují určité množství a ve tvaru plurálu množství neurčité. Tento jev jsem našla i u jiných substantiv, například u měrných jednotek. U speciálních měrných jednotek jsem si všimla, že v ruštině je jejich realizace častější než v češtině, kde mnohdy dochází k elipse výrazu. Během analýzy jsem několikrát zaznamenala, že v češtině se některé druhy prostředků vypouští a v ruštině se realizují. Mohlo by to být dáno silnějším projevem tendence k jazykové ekonomii. V oblasti kompozit jsem velké rozdíly mezi češtinou a ruštinou neobjevila. V obou jazycích se používají domácí morfémy, které bývají bezpříznakové, a přejaté morfémy evokující odbornost.

Jako základní prostředky vyjádření neurčité plurality jsem určila plurál substantiv a neurčité číslovky či adverbia. Inventář těchto prostředků je v obou jazycích téměř identický, jako jediný rozdíl jsem našla užívání prefixu *не-* u ruských adverbií. Pro češtinu je přirozenější zvolit adverbium bez tohoto prefixu. V rámci neurčité plurality bylo mým dílčím cílem nalézt prostředky vyjadřující malé, místy až nedostatečné a velké, nadbytečné množství. Podstatná část práce je věnována kvantifikujícím substantivům a frazeologismům, které jsou schopné vyjádřit různá množstevní zabarvení od velmi malého po příliš velké množství. Největší pozornost jsem věnovala substantivům s významem hromadnosti a substantivům s přeneseným významem. Kapitulu zaměřenou na substantiva s významem hromadnosti tvoří čtyři skupiny substantiv. První z nich jsou názvy vojenských útvarů, které se dříve hojně používaly a dnes ve spojení se substantivy plní roli kvantifikátoru. V této části práce jsem pracovala s výkladovými slovníky, díky nimž jsem zjistila, v jakých situacích se názvy vojenských útvarů používají. V ruštině i češtině označují tato substantiva velké množství lidí, v češtině nabývají i dalších odstínů významů, například negativní konotace. Jako druhá jsem analyzovala substantiva označující seskupení osob. I v této skupině si ruské a české výrazy navzájem odpovídají, ale u některých z nich bychom našli expresivní zabarvení. Zajímavé bylo zjištění, že českému expresivnímu substantivu *tlupa* neodpovídá z hlediska formy podobné ruské *толпа*, ale *шайка* a to právě kvůli negativní konotaci. Třetí skupina se skládá ze substantiv označujících seskupení živočichů a v té jsem díky analýze jednotlivých výrazů zjistila, že ruská hromadná substantiva mají širší škálu užití, mohou se totiž pojít jak se zvířaty, tak i s dalšími počítatelnými a nepočítatelnými substantivy. Do čtvrté skupiny jsem zařadila substantiva označující souhrny předmětů. Jejich význam je v obou jazycích stejný – větší počet předmětů na sobě poskládaných. Výrazy uvedené v praktické části jsou synonymické, jedinou odchylkou je u některých z nich expresivní zabarvení a rys hovorovosti. Jako poslední ze substantiv jsem se věnovala těm, která jsou schopna nabýt význam mnohostní kvantity až prostřednictvím metafory. Při sběru materiálu jsem zjistila, že v ruštině se používá více substantiv v přeneseném významu než v češtině. V českém jazyce se místo toho používají substantiva s významem hromadnosti. Došla jsem k závěru, že by to mohlo být tím, že čeština má metafory založené na názorné představě, a proto tam, kde tato představa v češtině chybí, použije se substantivum s významem hromadnosti. Ve svém původním významu jde především o podstatná jména označující přírodní jevy. Postupně jsem porovnávala využití slov spojených s vodou – *море, океан, река, волна, водопад, приток*,

фонтан, каскад, дождь, град a zjistila, že čeština se omezuje na výrazy *moře, záplava, potoky, vlna, proud*. Větší ekvivalentnost jsem našla u substantiv, která nemají svým významem k vodě moc daleko, označují totiž nahromadění vodních par. Zaměřila jsem se na výrazy *муча, облако, mrak, oblak, mračno*. Zjistila jsem, že výrazy můžeme mezi sebou libovolně zaměňovat, kromě substantiva *mraky*, které se kvůli své expresivitě používá převážně v hovorové češtině. Velice zajímavý byl nepoměr u substantiv původně označujících nerovnosti zemského povrchu. V ruštině nalezneme několik synonym pro primární význam prohlubně a sekundární význam velkého množství. Čeština nepoužívá k mnohostní charakteristice ani jeden výraz původně označující místo pod zemským povrchem. Jako poslední jsem se v rámci neurčité plurality věnovala ustáleným slovním spojením. V průběhu celé diplomové práce jsem nasbírala více slov a slovních spojení, která svým významem představují velkou pluralitu. Pro malé množství je škála výrazových prostředků chudší. Zajímavým zjištěním pro mě bylo, že tento nepoměr v počtu výrazů nalezneme v ruštině i češtině. Domnívám se, že by to mohlo být částečně dáno i tím, že lidé při popisech velkého množství mají v řeči sklony k přehánění, a tak vymýšlí více nových asociací. Stejný nepoměr existuje i u frazeologismů. Při porovnání frazeologických jednotek v ruštině a češtině jsem zjistila, že v obou jazycích nalezneme frazeologismy, jejichž komponentem je číslovka. Z významového hlediska ovšem i taková ustálená spojení patří k prostředkům neurčité plurality. K většině ruských frazeologismů nalezneme významově stejný či podobný frazeologismus také v českém jazyce, ekvivalentní jsou často i jednotlivé komponenty. Na základě toho, jakou situaci představují, jsem frazeologismy rozdělila do několika skupin. Zaměřila jsem se na ustálená slovní spojení vyjadřující tak velké množství lidí, zvířat nebo předmětů, že se mezi ně nedostane ani malá věc, na frazeologismy jejichž komponentem je nějaká část těla, frazeologismy s názvy zvířat a s opakováním slov. Díky srovnání frazeologismů v obou jazycích jsem mohla vyvodit závěr, že v ruštině je častým způsobem tvorby frazeologismů opakování slov nebo slovotvorných základů a čeština má jako své specifikum časté využití přirovnání se spojkou *jako*.

Závěrem mohu konstatovat, že cíl, který jsem si na začátku práce stanovila, byl splněn. K významu jednoty i mnohosti se mi povedlo nalézt různé jazykové prostředky. Zároveň jsem se pokusila porovnat používání všech nalezených způsobů v ruštině a češtině, což by mohlo být přínosem pro studenty, kteří si chtějí rozšířit svou slovní zásobu.

РЕЗЮМЕ

В различных научных дисциплинах встречаемся с категорией количества. Это одна из важнейших категорий мышления человека. Для данной дипломной работы самой важной является категория количества в области лингвистики. Цель дипломной работы заключается в том, чтобы найти средства, с помощью которых выражается количество на русском и чешском языках. Затем необходимо было собрать как можно больше выражений, способных выразить единичность или множественность. Вследствие этого нашей целью было проанализировать отдельные обороты и на основе общих черт разделить их на несколько групп. В последнюю очередь, нашей задачей было сравнить, как употребляются отдельные средства выражения количества в русском и в чешском языках, что совпадает или не совпадает.

Дипломная работа состоит из двух частей – теоретической и практической.

Теоретическая часть основана на материале из книг М. Форманковой и З. Недомовой, расширенных материалом из других книг, словарей и статей из журналов. Названия всех источников занесены в список литературы.

В первой главе рассматривается категория количества, ее виды и работы нескольких лингвистов, которые занимаются изучением категории количества в языке.

Во второй главе мы проанализировали такие термины, как квантификация, квантификатор, затем определили типы квантификаторов, использованные во время этой работы.

Третья глава нашей работы является самой объемной, и посвящена она именам существительным. Имя существительное – это часть речи обозначающая предмет и выражающая это значение в категориях числа, рода и падежа. Категория числа представляет собой противопоставление единичности и неединичности объекта, названного существительным. Морфологическая категория числа русских и чешских существительных выражается в системе двух противопоставленных рядов форм единственного и множественного числа. Раньше единственное число противопоставлялось конкретному числу, существовало несколько видов множественного числа, например двойственное, тройственное. В славянских

языках, в том числе в русском и чешском языках, двойственное число сохранилось дольше всех. Двойственное число представляло собой сумму равную двум, и так в старорусском и старочешском языке были три числа – единственное, двойственное, множественное, которое обозначало количество более чем два. До сих пор двойственное число присутствует в некоторых других языках. Однако, в обоих языках осталось несколько следов двойственного числа, но в качестве специальных форм слов их относим к числу множественному. Грамматическое число существительных само по себе не является носителем определенного количества, этого достигается только путем добавления квантификаторов. Таким образом, значительная часть этой главы была посвящена квантитативным существительным, использованным именно в качестве квантификаторов.

Имена существительные могут выражать количество точное, неточное, приблизительное, неопределенное. Для выражения определенного множества используем специальные единицы измерения, которые определяют точную меру вещества. В рамках существительных мы определили отдельные группы имен существительных, способных к квантификации, и затем их подробно рассмотрели в практической части. Во время анализа мы узнали, что в обоих языках существуют слова, у которых значение количества появляется не в основном значении, а благодаря контексту. Множественность у них дается вторично, посредством метафор и сравнений.

Четвертая глава посвящена анализу числительных, которые занимают центральное место в категории количественности. Числительные предназначены для передачи значения количества, они выражают числовое понятие лексически и не имеют категории грамматического числа. Учитывая отсутствие однозначного взгляда на классификацию имен числительных, было нелегко определить, какие слова относятся к числительным и на какие лексико-грамматические разряды делятся. Наиболее интересной была проблема так называемых счетных числительных, которые выражают опредмеченное количество, но формально относятся к существительным. Некоторые лингвисты относят порядковые числительные к именам прилагательным, неопределенно-количественные числительные к наречиям или местоимениям. В теоретической части мы выбрали один подход, но одновременно попытались наметить другие взгляды на категорию числительных.

В пятой главе опять появилась проблема. Она была связана глаголами и кратным способом глагольного действия. В книге М. Форманковой появилась информация, что в языках для выражения множественности нам служат итеративы и фреквентативы. В других книгах эти два типа глаголов считались однотипными. В дипломной работе мы также отступили от этого разделения, потому что итеративы отличались от фреквентативов только с формальной точки зрения. Фреквентатив указывает на повторяющееся действие. Многократный способ глагольного действия выражают, кроме фреквентативов и итеративов, даже глаголы неоднаправленного действия.

Затем мы проанализировали выражение множественности посредством повторения слов в одном предложении. Речь идет о повторении целых выражений или их частей. Повторение слов как средство выражения множественности на чешском языке практически не используется; в русском языке оно чаще всего является частью фразеологизма. Именно устойчивыми словосочетаниями мы занималась в рамках седьмой главы. В языках можно найти бесчисленное количество фразеологизмов, поэтому мы могли в практической части перечислить только некоторые из них. Мы попытались выбрать те, которые в языках не являются уникальными, но их частичное значение или состав повторяется.

Последняя теоретическая глава была сосредоточена на морфемах, составляющих композиты. Содержанием теоретической части был сбор заимствованных и оригинальных русских и чешских морфем, в практической части мы рассматривали, как отдельные морфемы в языках соответствуют друг другу. Для лучшего понимания всех способов выражения единичности или множественности мы обогатила теоретическую часть множеством практических примеров.

Практическая часть основана на знаниях, полученных при создании теоретической части. Часть работы, которая была посвящена средствам множественности, более обстоятельна, чем часть, занимающаяся средствами единичности. Это дано неравномерностью количества средств, использованных в языке, и способностью выражать количество точное и неточное, приблизительное и неопределенное.

Прежде чем приступить к практической части, необходимо было собрать как можно больше слов и словосочетаний, которые выражают значение единичности или множественности. Мы пользовались учебниками, фразеологическими и

толковыми словарями и статьями из научных журналов. Все обнаруженные слова и словосочетания мы разделили на несколько групп в зависимости от общих признаков, и далее попытались сравнить использование этих средств в русском и чешском языках. К избранным словам и словосочетаниям мы также привели конкретные примеры использования. В качестве источника нам послужила художественная литература, в которой возможно найти все компоненты национального языка – будь то литературный и разговорный языки.

Для выражения значения единичности мы определили шесть средств, первым из которых была категория числа существительных. Имена существительные в форме единственного числа в русском и чешском языке означают единичность объекта. Исключением являются так называемые *singularia tantum*, которые не имеют формы множественного числа. К ним относятся вещественные, собирательные и отвлеченные существительные. Во время анализа мы узнали, что не всегда русские и чешские *singularia tantum* совпадают, например *картофель* и *brambory*.

Вторым средством было числительное *один/jeden*, которое имеет все три родовые формы, *один/jeden* используется у существительных мужского рода, форма *одна/jedna* связана с существительными женского рода и *одно/jedno* употребляется в связи с существительными среднего рода. Род исходных по звучанию имен существительных общеславянского характера в русском и чешском языке в большинстве случаев совпадает, однако в ряде случаев оба языка представляют различные родовые значения, например слово *вопрос/otázka* относится к мужскому роду в русском и к женскому роду в чешском языке.

Далее в работе рассматриваются морфемы *одно-, едино-, jedno-*, которые возникли из количественного числительного. В собранных композитах мы нашли несколько частных значений и для каждого из них привели пример из художественной литературы. В основном, приведенные композиты были идентичны по значению в русском и чешском языках. В обоих языках они могут выражать продолжительность одного временного интервала, единичность выражений, обозначать объект, предназначенный для одного. Русский язык от чешского отличается композитами, которые выражают взаимность, идентичность. В качестве примера могу привести русские существительные *однофамилец, однокурсник*,

одноклассник, которые в чешском языке используются без морфемы *jedno-* и переводятся как *jmenovec, spolužák*.

В четвертом разделе приводятся сингулятивы, употребляемые для обозначения части, выделяемой из массы вещества или из числа однородных. Такие наименования образуются от имен существительных с вещественным или собирательным значением. В русском языке такие существительные не могут непосредственно употребляться с количественными числительными, необходимо наличие сингулятива, например *три головки лука*. В чешском языке также употребляются сингулятивы, но в разговорном языке чаще всего носители языка используют соединение вещественного существительного с числительными, например *tři cibule*.

Далее мы анализировали так называемые однократные глаголы, выражающие однократный способ глагольного действия. Мы узнали, что этот способ глагольного действия в обоих языках создается с помощью суффиксов. Именно этот суффикс добавляет глаголам однократное значение.

Последнее средство, которое в языке служит для выражения единичности – это устойчивые словосочетания. Мы сосредоточили свое внимание на фразеологизмах, компонентами которых являются числительные *один/jeden*. Многозначность этого числительного проявляется даже во фразеологизмах, которые помимо единичности выражают и другие значения. Устойчивые словосочетания для каждого языка специфичны. Русские фразеологизмы кроме наличия числительного *один/jeden* по форме не совпадают с чешскими фразеологизмами, но по значению они очень похожи друг на друга.

Последняя десятая глава очень обширная, она посвящена определенной и неопределенной множественности. Как и в случае с сингулярностью, в рамках описания множественности мы также занимались именами числительными и композитами. Во время анализа числительных мы сосредоточили свое внимание на отдельных разрядах и их связи с существительными. Сравнивая русские и чешские числительные, мы обнаружили, что в русском языке очень мало *собирательных/druhových* числительных, и они сочетаются только с некоторыми существительными. В чешском языке употребляется более разрядов числительных, чем в русском, поэтому их русскими эквивалентами оказываются аналитические

сочетания с количественными числительными. Счетные числительные в форме единственного числа выражают определенное количество и в форме множественного числа неопределенное.

Во время анализа мы заметили, что в чешском языке часто встречается эллипсис некоторых средств, а в русском языке они чаще реализуются. Мы думаем, что это может быть связано с более сильным проявлением тенденции к языковой экономии. В рамках композитов мы не обнаружили больших различий между чешским и русским языками. В обоих языках употребляются домашние морфемы, которые, как правило, нейтральны, а также заимствованные морфемы, используемые в научной терминологии.

В качестве основного средства выражения неопределенной множественности, мы определили множественное число существительных и неопределенно-количественные числительные и наречия. Мы нашли только одно различие – использование отрицательного префикса *ne-* у русских наречий. Для чешского языка естественно выбрать синонимическое наречие без этого предлога. В контексте неопределенного количества нашей целью было найти средства, которые выражают значение «мало» или «много».

Значительная часть работы посвящена квантитативным существительным и фразеологизмам, способным выражать различные оттенки множества. Существительные со значением коллективности мы расчленили на четыре группы. Первая из них – это названия воинских формирований, которые исполняют роль квантификаторов. В этой части работы мы пользовались толковыми словарями, чтобы выяснить в каких ситуациях используются названия воинских формирований. Как в русском, так и в чешском языках это средство обозначает большое количество людей, в чешском языке, например, они еще приобретают и другие оттенки значений, скажем, отрицательную коннотацию.

Во второй группе мы проанализировали существительные, обозначающие группировки людей. Также и здесь появилось различие в коннотации. Например, чешское экспрессивное существительное *tlupa* не совпадает с русским *толпа*, но с *шайка* из-за отрицательной коннотации.

Третья группа состоит из существительных, называющих скопления животных. Во время анализа мы узнали, что русские существительные со значением коллективности могут сочетаться одновременно с исчисляемыми и неисчисляемыми существительными.

В четвертую группу мы включили существительные, которые обозначают совокупность предметов. Примеры, приведенные в практической части, синонимичны, лишь иногда отличаются друг от друга наличием экспрессивной окраски.

Далее мы обратили свое внимание на имена существительными, у которых значение множественности появляется посредством метафорического употребления. Мы узнали, что на русском языке употребляется более существительных в переносном значении, чем на чешском языке. Вместо метафоры носители языка используют существительные со значением коллективности. Мы пришли к выводу, что причиной может быть необходимость наглядной идеи в чешском языке, в случае отсутствия этой идеи употребляется существительное со значением коллективности. Исходное значение этих существительных – это прежде всего природные явления. Постепенно мы сравнили использование слов связанных с водой – *море, океан, река, волна, водопад, приток, фонтан, каскад, дождь, град* и обнаружили, что чешский язык ограничивается выражениями *moře, záplava, potoky, vlna, proud*.

Большая эквивалентность была найдена у существительных, указывающих на накопление водяных паров. Мы сосредоточились на словах *туча, облак / mrak, oblak, mračno* и узнали, что выражения могут заменять друг друга, за исключением слова *mraku*, которое используется в основном в разговорном языке. Существительные, обозначающие неровности земной поверхности, вообще не совпадали. На русском языке мы находим несколько выражений для основного значения неровности и вторичного значения большого количества. Чешский язык не употребляет ни одного термина для обозначения такой многозначности.

Последняя подглава посвящена устойчивым словосочетаниям. Во время работы над дипломной работы мы собрали достаточно большое количество слов и словосочетаний, которые представляют собой значение *много*. Для малого множества шкала средств немногочисленная. Мы считаем, что это может быть

частично связано с тем, что люди часто преувеличивают в речи и поэтому возникают все новые и новые ассоциации.

В обоих языках находим фразеологизмы, компонентом которых является числительное, но с семантической точки зрения, однако, такие устойчивые словосочетания относим к средствам неопределенного количества. Основываясь на том, что фразеологизмы представляют, мы разделили их на несколько групп: большое количество людей, животных или предметов, среди которых не найдется место для чего-то самого малого; фразеологизмы, компонентом которых является какая-то часть тела; фразеологизмы с названиями животных и повторением слов. Благодаря сравнению фразеологизмов в обоих языках, мы могла сделать вывод, что в русском языке самым распространенным способом создания устойчивых словосочетаний является повторение слов или частей слов, а в чешском языке чаще всего употребляются сравнения с союзом *jako*.

В заключение можно сделать вывод, что установленная цель была достигнута. Нам удалось найти различные варианты выражения значения единичности и множественности и одновременно мы сравнили использование всех найденных способов в русском и чешском языках, это могло бы помочь студентам, изучающим русский язык, с расширением словарного запаса.

SEZNAM LITERATURY

BIBLIOGRAFIE

1. АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла, СЛОВАК, Вацлав. Морфология современного русского языка в сопоставлении с чешским. Оломоуц: Издательство Оломоуцкого университета, 2017, 194 s. ISBN 978-80-244-5249-4.
2. БИТЕХТИНА, Галина Андреевна. Об употреблении количественных наречий много, очень. *Русский язык за рубежом* [online]. 1975, **33**(1), 66-68 [cit. 2019-03-07]. ISSN 0131-615X.
Dostupné z:
<http://www.russianedu.ru/magazine/archive/viewdoc/1975/1/1436.html>
3. ČERNÁ, Anna. Hafo výrazů k vyjádření množství. *Živa* [online]. 2017, 6, 161 [cit. 2019-03-07]. ISSN 0044-4812.
Dostupné z: <http://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/hafo-vyrazu-k-vyjadreni-mnozstvi.pdf>
4. ДАНГ, Тхи Хуе. Категория количества в идиоматике языка (на материале русской фразеологии). *Вестник Костромского государственного университета* [online]. 2015, **21**(2), 127-131 [cit. 2019-03-07]. ISSN 1998-0817.
Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/v/kategoriya-kolichestva-v-idiomatike-yazyka-na-materiale-russkoy-frazeologii>
5. ДРОБИНИНА, Юлия Сергеевна. Функционально-семантическое поле неопределенного количества. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки* [online]. 2014, **12**(3), 183-185 [cit. 2019-03-07]. ISSN 2221-1373.
Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionalno-semanticheskoe-pole-neopredelenного-kolichestva>
6. FILIPEC, Josef, ČERMÁK, František. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, 281 s.
7. FORMÁNKOVÁ, Marie. *Vyjadřování kategorie kvantity u různých slovních druhů v současné ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, 140 s.

8. KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016, 2150 s. ISBN 978-80-7422-480-5.
9. KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, RUSÍNOVÁ, Zdenka, eds. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2012, 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.
10. KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ Jan, PETR Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986, 536 s.
11. КОПЮКОВА, А. К. Опыт исследования семантики категории неопределенного большого количества (на материале русского и английского языков). *Актуальные вопросы филологической науки XXI века* [online]. 2013, 1, 146-150 [cit. 2019-03-07]. ISSN 2310-757X.
Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10995/25311>
12. КУЗИНА, Ирина Юрьевна. Категория количества и ее выражение в языке (введение в проблематику). *Научно-педагогический журнал Восточной Сибири Magister Dixit* [online]. 2014, 1(13), 108-118 [cit. 2019-03-07]. ISSN 2226-2156.
Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/kategoriya-kolichestva-i-ee-vyrazhenie-v-yazyke-vvedenie-v-problematiku>
13. КУЗНЕЦОВА, Ирина Владимировна, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович. Концепт «множество» в русских и чешских сравнениях (фрагмент идеографического словаря). *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература* [online]. 2014, 3, 168-182 [cit. 2019-03-07]. ISSN 2541-9358.
Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontsept-mnozhestvo-v-russkih-i-cheshskih-sravneniyah-fragment-ideograficheskogo-slovarya>
14. ЛАЗАРЕВА, Олеся Викторовна. Языковые средства выражения функционально-семантической категории количественности. *Альманах современной науки и образования* [online]. 2009, 2(1), 72-78 [cit. 2019-03-07]. ISSN 1993-5552.
Dostupné z: http://scjournal.ru/articles/issn_1993-5552_2009_2-1_28.pdf
15. МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, СТЕПАНОВА, Людмила. *Ruská frazeologie pro Čechy. Русская фразеология для Чехов*. Оломоуц: Издательство Оломоуцкого университета, 2008, 259 s. ISBN 978-80-244-1916-9.

16. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2009, 92(3). ISSN 0027-8203.
17. NEDOMOVÁ, Zdeňka. *Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2006, 148 s. ISBN 80-7368-164-1.
18. POLDAUF, Ivan. Vyjadřování kvantity v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1957, **18**(2), 71-85. ISSN 0037-7031.
19. РЯБУШКИНА, Светлана Васильевна. Собираемые числительные в современной русской речи: семантика и синтагматика. *Вестник Вятского государственного университета* [online]. 2014, 8, 110-114 [cit. 2019-03-07]. ISSN 2541-7606.
Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/v/sobiratelnye-chislitelnye-v-sovremennoy-russkoy-rechi-semantika-i-sintagmatika>
20. САМОФАЛОВА, Марина Владимировна. Средства выражения категории количества с позиции точного/неточного оценивания действительности (на материале русского и английского языков). *Филологические науки. Вопросы теории и практики* [online]. 2016, **12**(2), 170-172 [cit. 2019-03-07]. ISSN 1997-2911.
Dostupné z: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2016_12-2_46.pdf
21. STĚPANOVA, Ludmila. *Česká a ruská frazeologie: diachronní aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, 297 s. ISBN 80-244-0795-7.
22. ШАНСКИЙ, Николай Максимович. *Фразеология современного русского языка*. Москва, 1985, 192 s. ISBN 5-7571-0038-9.
23. ШВЕДОВА, Наталия Юльевна. *Русская грамматика. Том 1*. Москва: Наука, 1980. 789 s.
24. ШВЕДОВА, Наталия Юльевна, ОЖЕГОВ, Сергей Иванович. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азбуковник, 2001. 939 s. ISBN 589285003X.
25. ТЕЛЕГИНА, Елена Васильевна. Развитие категории количества в языке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* [online]. 2013, **12**(30), 197-200 [cit. 2019-03-07]. ISSN 1997-2911.
Dostupné z: www.gramota.net/materials/2/2013/12-1/55.html

26. VOBOŘIL, Ladislav. *Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 153 s. ISBN 978-80-244-4491-8.

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. MACHÁLEK, Tomáš, 2014. *KonText – aplikace pro práci s jazykovými korpusy*. [online]. Praha: FF UK. [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://kontext.korpus.cz>
2. *Национальный корпус русского языка*, 2003 [online]. НКРЯ. [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://www.ruscorpora.ru/>
3. *Справочно-информационный портал грамота.ру*, 2000 [online]. [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://gramota.ru/>
4. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 2008. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: ÚJČ AV ČR. [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>
5. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 2011. *Slovník spisovného jazyka českého*. [online]. Praha: ÚJČ AV ČR. [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

KRÁSNÁ LITERATURA – RUSKY PSANÁ

1. БУЛГАКОВ, Михаил Афанасьевич. *Мастер и Маргарита*. Москва: Азбука, 2019, 480 s. ISBN 978-5-389-01686-6.
2. БУЛГАКОВ, Михаил Афанасьевич. *Морфий. Записки юного врача*. Москва: Эксмо, 2011, 192 s. ISBN 978-5-699-42059-9.
3. БУЛГАКОВ, Михаил Афанасьевич. *Собачье сердце*. Москва: Азбука, 2018, 256 s. ISBN 978-5-389-01364-3.
4. ДОВЛАТОВ, Сергей Донатович. *Заповедник*. 2010, Москва: Азбука, 2015, 160 s. ISBN 978-5-389-07318-0.
5. ДОСТОЕВСКИЙ, Фёдор Михайлович. *Бесы*. Москва: АСТ, 2018, 768 s. ISBN 978-5-17-090413-6.
6. ДОСТОЕВСКИЙ, Фёдор Михайлович. *Идиот*. Москва: АСТ, 2018, 640 s. ISBN 978-5-17-087885-7.
7. ДОСТОЕВСКИЙ, Фёдор Михайлович. *Преступление и наказание*. Москва: Азбука, 2018, 672 s. ISBN 978-5-389-02279-9.

8. ДОСТОЕВСКИЙ, Фёдор Михайлович. *Записки из Мертвого дома*. Москва: Азбука, 2016, 416 s. ISBN 978-5-389-06888-9.
9. ЕФИМОВ, Борис Ефимович. *Десять десятилетий*. Москва: Вагриус, 2000, 162 s. ISBN 5-264-00438-2.
10. ГОНЧАРОВ, Иван Александрович. *Фрегат Паллада*. Москва: Азбука, 2018, 800 s. ISBN 978-5-389-15178-9.
11. ГОНЧАРОВ, Иван Александрович. *Обыкновенная история*. Москва: Рипол-Классик, 2013, 352 s. ISBN 978-5-386-06015-2.
12. ГОРЬКИЙ, Максим. *Рассказы. Детство. На дне. Фома Гордеев*. Москва: АСТ, 2012, 640 s. ISBN 978-5-17-016071-6.
13. ГРЕКОВА, Ирина. *Перелом*. Санкт-Петербург: Астрель, 2012, 288 s. ISBN 978-5-271-37347-3.
14. ПАСТЕРНАК, Борис Леонидович. *Доктор Живаго*. Москва: Эксмо, 2006, 384 s. ISBN 5-699-15843-X.
15. НЕКРАСОВ, Виктор Платонович. *В окопах Сталинграда*. Москва: АСТ, 2013, 416 s. ISBN 978-5-17-078856-9.
16. ШОЛОХОВ, Михаил Александрович. *Тихий Дон. Книги 1, 2*. Москва: Эксмо, 2015, 720 s. ISBN 978-5-699-13254-6.
17. ШОЛОХОВ, Михаил Александрович. *Тихий Дон. Книги 3, 4*. Москва: Эксмо, 2015, 832 s. ISBN 978-5-699-81744-3.
18. ТОЛСТОЙ, Лев Николаевич. *Анна Каренина*. Москва: АСТ, 2018, 800 s. ISBN 978-5-17-112381-9.
19. ТОЛСТОЙ, Лев Николаевич. *Война и мир*. Москва: Эксмо, 2017, 1296 s. ISBN 978-5-699-52476-1.
20. ТОЛСТОЙ, Лев Николаевич. *Воскресение*. Москва: АСТ, 2018, 608 s. ISBN 978-5-17-101567-1.
21. ЗАМЯТИН, Евгений Иванович. *Мы*. Санкт-Петербург: Издательский дом Миръ, 2011, 608 s. ISBN 978-5-98846-063-3.

KRÁSNÁ LITERATURA – ČESKY PSANÁ

1. BULGAKOV, Michail Afanasjevič. *Mistr a Markétka*. Přeložila Alena MORÁVKOVÁ. Praha: Odeon, 1969, 368 s. ISBN 01-108-69.
2. BULGAKOV, Michail Afanasjevič. *Psí srdce*. Přeložila Ludmila DUŠKOVÁ. Praha: Odeon, 1989, 222 s. ISBN 80-207-0228-8.

3. BULGAKOV, Michail Afanasjevič. *Zápisky mladého lékaře*. Přeložila Alena MORÁVKOVÁ. Praha: Práce, 1987, 162 s. ISBN 24-018-87.
4. DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Běsi*. Přeložil Bohumil MATHESIUS. Praha: Odeon, 1966, 685 s.
5. DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Zápisky z Mrtvého domu*. Přeložila Ervína MOISEJENKOVÁ. Praha: Odeon, 2006, 272 s. ISBN 80-207-1222-4.
6. DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Zločin a trest*. Přeložil Jaroslav HULÁK. Praha: Academia, 2004, 494 s. ISBN 80-200-1230-3.
7. LUSTIG, Arnošt. *Zloděj kufří*. Praha: Odeon, 2008, 345 s. ISBN 978-80-207-1281-3.
8. PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Otcové a bastardi*. Praha: Paseka, 2007, 208 s. ISBN 978-80-7185-875-1.
9. ŠOLOCHOV, Michail Alexandrovič. *Tichý Don I-II*. Přeložil Vlastimil BOREK. Praha: Svoboda, 1951, 618 s.
10. ŠOLOCHOV, Michail Alexandrovič. *Tichý Don III-IV*. Přeložil Vlastimil BOREK. Praha: Svoboda, 1951, 678 s.
11. TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Anna Karenina*. Přeložila Taťjana HAŠKOVÁ. Praha: Leda, 2012, 880 s. ISBN 978-80-7335-285-1.
12. TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Vojna a mír* [online]. Přeložili Tamara a Vilém SÝKOROVÍ. Praha: Baronet, 2005 [cit. 2019-03-21]. ISBN 978-80-7384-424-0. Dostupné z: <http://www.rodon.cz/admin/files/ModuleKniha/753-Tolstoj-Lev-Nikolajevic-Vojna-a-mir.pdf>
13. ZAMJATIN, Jevgenij Ivanovič. *My*. Přeložili Vlasta a Jaroslav TAFELOVI. Praha: Euromedia Group, 2006, 160 s. ISBN 80-86938-62-X.